

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI ÇEVRESEL BOZULMANIN GÖÇ KARARINA ETKİSİ: GENEL BİR BAKIŞ

The Effect of Environmental Degradation Due to Climate Change on Migration Decision: A General Overview

Nazan AN¹

Boğaziçi Üniversitesi
İklim Değişikliği ve Politikaları
Araştırma ve Uygulama Merkezi
nazan.an@boun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2705-9614

Mustafa Tufan TURP

Boğaziçi Üniversitesi
İklim Değişikliği ve Politikaları
Araştırma ve Uygulama Merkezi
tufan.turp@boun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3980-2153

Levent KURNAZ

Boğaziçi Üniversitesi
İklim Değişikliği ve Politikaları
Araştırma ve Uygulama Merkezi
levent.kurnaz@boun.edu.tr
ORCID 0000-0003-3050-9847

(Teslim: 4 Mayıs 2021; Düzeltme: 22 Ağustos 2021; Kabul: 28 Ağustos 2021)
(Received: May 4, 2021; Revised: August 22, 2021; Accepted: August 28, 2021)

Abstract

Migration has been the main source of population growth in developed countries in the last three decades. It seems that the problem of climate refugees, which has emerged with the environmental degradation caused by climate change in recent years, is on the way to become one of the pivotal humanitarian crises of our age. On the other hand, international conceptual and legal uncertainties, policy deficiencies, and the difficulties faced by countries in monitoring and collecting data on "environmental refugee" and "climate refugee" are one of the most crucial problems limiting research in this field. In other words, accepting the concept of environmental refugee and the clarification of the concepts of "environmental refugee" and "climate refugee" bring along multifaceted concerns as it may mean taking responsibility for the forced migration of large numbers of people. One of the two common views on environmental migration is that it is sufficient to face the risks of climate change in making a migration decision. Another view is that disasters triggered by short-term or long-term extreme weather events arising from climate change will not be sufficient alone. In addition to this, there are some binding factors such as traditions, environmental interactions, family structures, cultural characteristics, and demographic structures in individuals or families leaving their living spaces. This study addresses the concept of environmental migration in many ways by examining the diversifying attitudes of individuals and societies based on the effects of environmental degradation due to the impacts of short-term or long-term extreme weather events stemming from climate change on their lives and it also includes different views and perspectives in the literature. Accordingly, it has been concluded that migration due to climate change will affect the whole world in general, but this effect will be less or more depending on socioeconomic factors. In this context, since countries with sufficient economic power, successful adaptation policies and political stability are less affected by climate change risks, human mobility is less in those countries, and on the contrary, human mobility potential increases due to the increase in socioeconomic stress. On the other hand, the ambiguity of the environmental refugee concept in international law and the lack of legal protection status will lead to the questioning of decisions in the future, especially in terms of human rights, and many legal disputes between countries.

Keywords: Migration, environmental degradation and migration, climate change and migration, environmental refugee, climate refugee.

Öz

Gelişmiş ülkelerde son 30 yıldaki nüfus artışının ana kaynağını göç oluşturmaktadır. Görünen o ki son yıllarda iklim değişikliğinin neden olduğu çevresel bozulma ile ortaya çıkan iklim mülteci sorunu, çağımızın en önemli insani krizlerinden biri olma yolundadır. Bununla birlikte, "çevresel mülteci" ve "iklim mülteci" konularında uluslararası kavramsal ve yasal belirsizlikler, politika eksiklikleri, buna bağlı ülkelerin veri izleme ve kaydetmede yaşadıkları zorluklar bu alandaki araştırmaları sınırlayan en önemli sorunlardan biridir. Bir başka ifadeyle çevresel mülteci kavramının kabul edilmesi, "çevresel mülteci" ve "iklim mülteci" kavramlarının netlik kazanması, çok sayıda insanın zorunlu göçünün sorumluluğunu üstlenmek anlamına gelebileceğinden çok yönlü endişeleri de beraberinde getirmektedir. Çevresel göç konusunda yaygın iki görüşten biri göç kararı almada iklim değişikliği riskleriyle yüzleşmenin yeterli olduğu, diğeri ise iklim değişikliği kaynaklı kısa ya da uzun dönemli aşırı hava olaylarının tetiklediği afetlerin tek başına yeterli olamayacağı; bunun yanı sıra bireylerin ya da ailelerin yaşam alanlarını terk etmelerinde gelenekleri, çevresel etkileşimleri, aile yapıları, kültürel özellikleri ve demografik yapıları gibi birtakım bağlayıcı faktörlerin bulunduğu yönündedir. Bu çalışma, iklim değişikliğine bağlı kısa ya da uzun

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

dönemli aşırı hava olaylarının etkisiyle oluşan çevresel bozulmaların birey ve toplumların yaşamları üzerindeki etkilere dayalı farklılaşan tutumlarını değerlendirerek çevresel göç kavramını birçok yönüyle ele almakta, literatürdeki farklı görüş ve bakış açılarına yer vermektedir. Buna göre, iklim değişikliği kaynaklı göçün genel olarak tüm dünyayı etkileyeceği, ancak sosyoekonomik faktörlere bağlı bu etkinin daha az ya da daha çok olacağı sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda yeterli ekonomik güce, başarılı uyum politikalarına ve siyasi istikrara sahip olan ülkeler iklim değişikliği risklerinden daha az etkilendiği için insan hareketliliği bu ülkelerde daha az olmakta, tam tersi durumda ise sosyoekonomik stresteki artışa bağlı insan hareketliliği potansiyeli artmaktadır. Diğer taraftan uluslararası hukukta çevresel mülteci kavramı belirsizliği ve yasal koruma statü eksikliği gelecekte özellikle insan hakları açısından kararların sorgulanmasına ve ülkeler arası birçok hukuksal anlaşmazlığa sebep olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, çevresel bozulma ve göç, iklim değişikliği ve göç, çevresel mülteci, iklim mülteci.

1. GİRİŞ

İklim değişikliği küresel olarak artan sıcaklıklar, şiddeti, sıklığı, etki alanı artan aşırı sıcak ve yağış olayları, eriyen buzullar, deniz seviyesinde yükselme, azalan karla kaplı alanlar ve okyanusların asidifikasyonu gibi çeşitli şekillerde etkisini göstermektedir (IPCC, 2014a; Türkeş, 2013a). Özellikle sosyoekonomik açıdan zayıf ülkeler iklim değişikliğinin etkileriyle daha fazla yüzleşmektedir. Ülkelerin vatandaşlarına sağladığı refah ölçüsünde gelişmiş kabul edildiği dikkate alındığında, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkileyen bazı faktörler aynı zamanda bu ülkelerin iklim değişikliğine karşı etkilenebilirlik seviyelerini de belirlemektedir. Bu faktörler ekonomik, sosyal, çevresel, demografik ve politik olmak üzere ülkelerin gelişmişlik seviyesine işaret eden gelir seviyesi, nüfus artış oranı, eğitim durumu, sağlık hizmetlerine erişim, temiz suya erişim, gıdaya erişim, yönetim gibi konuları içermektedir. Ülkelerin mevcut gelişmişlik seviyelerine bağlı etkilenebilir yapıları iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı risklerle birleşince daha da üst seviyelere taşınmakta ve yıkıcı boyutlara ulaşmaktadır. Bu etkilenebilirlik genel olarak Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde ortaya çıkmakta ve iklim değişikliğinin bu bölgelerde beklenen etkisiyle etkilenebilirliğin istenmeyen düzeylere ulaşacağı tahmin edilmektedir (IPCC, 2014b).

İnsan, doğal sistemlere ihtiyaç duyar ve özellikle az gelişmiş ülkelerde çoğu insan temel ihtiyaçlarını doğal çevreden karşılamaktadır. Bu durum bu ülkelerde yaşayan nüfusun iklim değişikliğinden daha çok etkilenebileceğinin bir göstergesidir. Diğer taraftan dünya nüfusunda yüzyıl sonuna kadar beklenen artış, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından doğal çevre kaynaklarının daha hızlı tüketilmesi anlamına gelmektedir. İklim değişikliğinden kaynaklanan ve kontrol edilmesi bu ülkeler açısından oldukça güç olan bazı etki ve riskler, ülkelerin mevcut ekonomik, sosyal ve çevresel

koşulları dikkate alındığında, çok daha yıkıcı olabilmektedir (IPCC, 2014b, 2014c). Bu nedenle bu ülkeler için ekonomik, sosyal ve çevresel önceliklerin neler olduğunun belirlenmesi ve bu yıkıcı etkilere karşı önlemler alınması zorunlu hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde gelecekte iklim değişikliği kaynaklı iç ve/veya dış göçün oldukça önemli seviyelere ulaşabileceği düşünüldüğünde (Adger vd., 2014), ülkelerin mevcut ekonomik, demografik, coğrafi yapıları ve bu yapıya bağlı nüfusun yoğunlaştığı alanların güvenliği ve iklim değişikliğine uyumu bu etki ve risklerle başa çıkabilmeleri açısından oldukça önemlidir.

1990'lardan beri göç, gelişmiş ülkelerde nüfus artışının ana kaynağı hâline gelmiştir (UN, 2017a). Buna bağlı olarak çevresel koşulların bireylerin göç kararı almasında etkili olup olmadığı konusu son zamanlarda büyük ilgi görmektedir. Ancak iklim değişikliğinin getirdiği çevresel baskı, “çevresel mülteci” ve “iklim mülteci” konularında uluslararası arenadaki kavramsal netlik ve fikir birliği eksikliği, uluslararası hukukta çevresel mültecilere ilişkin terminolojideki belirsizlik özellikle veri toplama ve güvenilir veriye ulaşma konusunda iklim mültecileriyle ilgili araştırmaları sınırlayan en önemli sorunlardan biridir. Dolayısıyla iklim değişikliği kaynaklı çevresel bozulmaların neden olduğu iç ve dış göç rakamlarının izlenmesi ve kayıt altına alınması çok belirgin ve net değildir.

Çevresel mültecilere ilişkin çoğu rakam, Myers ve Kent (1995) tarafından yapılan tahminlere dayanmaktadır (Kiniveton vd., 2008). Myers'ın diğer çalışmaları da çevresel mültecilere dair tahminleri içermektedir (Myers, 1993, 1997, 2002, 2005). Myers, bir bölgenin herhangi bir çevresel bozulmadan etkilenebilecek kişi sayısını hesaplamış ve bu hesaba dayanarak çevresel nedenlerle sınır ötesi göç etmek zorunda kalacak insan sayısını tahmin ederek bu insanları “çevre mülteci” olarak tanımlamıştır. Çevresel mültecilerin tüm dünyada yer değiştirmek zorunda kalan ana göç kategorisi hâline geldiği (Jacobson, 1988) ve tüm insanların bir gün mutlaka

kadar önleyici tahliyeler şeklinde olsa da, bazı afetler sonucu barınma alanlarının zarar görme boyutu, önemli sayıda insanın uzun süreli yer değiştirmesi zorunluluğu gerçeğini ortaya koymuştur (IDMC, 2021). Bu bölgelerin ardından en fazla yer değişikliği sırasıyla Kuzey-Orta-Güney Amerika kıtalarının tamamı ve Sahraaltı Afrika'da gözlenmektedir. Çatışmalara bağlı yer değişikliğinde ise Sahraaltı Afrika en büyük payla ilk sırada yer alırken, MENA bölgesi ikinci sırada yer almaktadır (IDMC, 2021). İklim değişikliği, MENA bölgesi ve Afrika ülkelerinde siyasi istikrarsızlığı tetiklemek, mevcut istikrarsızlığı derinleştirmek suretiyle çatışmalara yol açarak dolaylı bir tehdit unsuru oluşturmaktadır (Sofuoğlu ve Ay, 2020). İklim değişikliğinin siyasi istikrarsızlık ve çatışmalara olan etkisinin Türkiye'yi de çok yakından ilgilendiren en belirgin örneği Suriye'deki iç savaş ve çatışma ortamıdır (Selby vd., 2017). Suriye'de yaşanan aşırı kuraklığın yarattığı kırsaldan kentlere göç, bölgede özellikle iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan çevresel bozulmaların sosyoekonomik stresi (işsizlik, yoksulluk vb.) daha da arttırarak çatışmaları tetiklediği bilinmektedir (Nett ve Rüttinger, 2016; Selby vd., 2017; Ülker vd., 2018). Suriye'de 2007-2010 arasında yaşanan kuraklık, önce iç göçün ve 2011 yılında başlayıp iç savaşa, çatışmalara ve terörizme kadar giden isyanın sonrasında da dış göçün tetikleyicisi olmuştur (Nett ve Rüttinger, 2016; Ülker vd., 2018). Suriye'de 2020'de 25.000 kişi afetler kaynaklı yer değiştirirken, 1.822.000 kişi ise çatışma kaynaklı yer değiştirmiştir (IDMC, 2021). Suriye'de milyonlarca insanın çatışma kaynaklı yer değiştirmesinde bu çatışma ortamının derinleşmesini ve artmasını tetiklemek suretiyle iklim değişikliğinin dolaylı bir tehdit unsuru oluşturduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

2020 yılında Akdeniz ülkelerinde gerçekleşen yer değiştirmelerin ülkelere göre dağılımında ise en fazla pay 25.000 kişi ile Suriye'nindir (Şekil 1). Suriye'yi 10.000 kişi ile Fransa ve Tunus, 9.600 kişiyle Cezayir, 8.400 kişiyle Mısır, 7.800 kişiyle İspanya, 2.000 kişiyle İtalya, 340 kişiyle Fas ve 28 kişiyle Portekiz takip etmektedir. Ayrıca 2020 yılında İran'da 52.000 kişi, Irak'ta 1.200 kişi yer değiştirmiştir. 2020'de bölgelere göre en fazla yer değişikliğine sebep olan afetlerde, MENA bölgesinde 223.000 kişi ve İran'da 16.000 kişi sele bağlı, Suriye'de 25.000 kişi, İsrail'de 10.000 kişi ve Filistin'de 30 kişi orman yangınlarından kaynaklı yer değiştirmiştir (IDMC, 2021).

Tüm bu iklim değişikliği etki ve riskleri ile afetlere ve afetlerin tetiklediği çatışmalara bağlı yer değiştirme rakamları dikkate alındığında, gelecekte

iklim kaynaklı göçün küresel boyutta oluşturacağı sorunlar ve hukuksal açıdan yaratacağı anlaşmazlıklar kaçınılmazdır. Son yıllarda etkisini artıran iklim değişikliğinin ekonomik, politik, sosyo-kültürel alanlarda artan baskısı ve ulusal güvenlik açısından taşıdığı riskler uluslararası gündemde yoğun bir şekilde tartışılıyor ve ülke politikalarında yer alıyor olmasına rağmen, bu konu Türkiye'de ekonomik ve politik gündemin gerisinde kalmaktadır. Bu duruma paralel olarak 1980'lerin ortasından itibaren göç literatüründe yer edinmeye başlayan çevresel mülteci kavramı iklim değişikliği boyutuyla ulusal literatürde de henüz yeterince yer almamıştır. Bu nedenle, bu çalışma çok daha fazla önemle üzerinde durulması gereken çevresel mülteci kavramını iklim değişikliği boyutuyla ele alarak geniş literatüre dayalı bilgilendirici bir derlemeyi amaçlamıştır. Bu derlemede gelecekte artacağı öngörülen iklim değişikliği baskısının çevresel değişimlere dayalı insan hareketliliğindeki rolü çeşitli faktörlerle olan ilişkisi ele alınarak hem küresel boyutta hem de en fazla etkilenmesi beklenen Akdeniz Havzası ülkesi olarak Türkiye açısından irdelenmiştir. Çalışmada öncelikle çevresel mülteci ve iklim mültecisi kavramları tanımlanmış ve iklim mültecilerinin uluslararası hukuktaki yeri tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca göçün demografik ve kültürel yapı ile ilişkisinin yanı sıra göç kararı ve cinsiyet ilişkisi ele alınmıştır. Son olarak iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmalar ve göç ilişkisi incelenerek tüm bulgular tartışma bölümünde genel kapsamıyla değerlendirilmiştir. Çalışmada önemli olarak nitelendirilen bölümler tematik, coğrafi ve kronolojik olarak şemalandırılmıştır (Şekil 2).

2. ÇEVRESEL MÜLTECİ VE İKLİM MÜLTECİSİ KAVRAMLARI

Çevresel değişimin küresel olarak çok sayıda insanın göç etmesine neden olacağı ve bu değişime maruz kalan insanların kırsal alanlardan şehirlere ve farklı çevresel değişikliklerin yaşandığı diğer ülkelere göç edebilecekleri öngörülmektedir (Gray ve Bilsborrow, 2013). İlk olarak 1970'lerin ortasından itibaren Worldwatch Enstitüsü'nden Brown vd. (1976) tarafından kullanılmaya başlanan ve sonrasında 1980'lerin ortasından bu yana daha sık telaffuz edilen çevresel mülteci kavramı (Black, 2001; El-Hinnawi, 1985; Jacobson, 1988; Saunders, 2000), günümüzde iklim değişikliği kaynaklı aşırı hava olaylarının sebep olduğu çevresel bozulma ile daha da önemli hâle gelmiştir. Bu durum günümüzde çevresel göç ve çevresel mülteci kavramlarının ağırlıklı olarak iklim değişikliği kaynaklı çevresel göç ve iklim mültecileri

olarak da ifade edilmesine yol açmıştır (Piguet, 2013). Ancak, küresel ısınma ve etkileri üzerine yapılan araştırmaların çok azı çevresel mültecilere

odaklanmakta ve iklim değişikliğine bağlı çevresel faktörler nedeniyle göç eden mültecileri ekonomik yetersizlikler nedeniyle göç edenlerden ayırt etmek

Şekil 2- Çalışmadaki önemli bölümlerin tematik, coğrafi ve kronolojik şeması (Yeşil: Uluslararası Kavramsal ve Hukuksal Gelişim; Sarı: Göç ve Belirleyici Faktörlerle İlişkileri; Mavi: Çevresel Mültecilere İlişkin Nicel Tahminler; Kırmızı: Mekânsal Etki ve Örnekler).

Figure 2- Thematic, geographic, and chronological chart of key subjects in the study (Green: International Conceptual and Legal Development; Yellow: Migration and Its Relationships with Determinants; Blue: Quantitative Estimates of Environmental Refugees; Red: Spatial Impact and Examples).

çok kolay olmamaktadır (Myers, 1993). Buna göre bazı durumlarda, orta sınıf ekonomik düzeye sahip bireyler, çevresel değişiklik nedeniyle değil, daha iyi ekonomik koşullara sahip olmak için ülke dışı göçe yönelmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş birçok kişinin bu gruba dâhil olduğu bilinmektedir. Ancak tabii çevresel değişimin insanları ekonomik olarak yoksullaştırdığını ve bireylerin göç etme kararı almalarında bu yoksullukla yüzleşmek zorunda kalmalarının önemli bir payı olduğu düşünülmektedir (Myers, 1993). Hem sosyoekonomik hem de iklim değişikliğine bağlı çevresel açıdan etkilenebilir grup olarak nitelendirilebileceğimiz Sahraaltı Afrika'sından göç edenler bu gruba örnek olarak verilebilir. Şunu söyleyebiliriz ki doğal afetler veya insan müdahalesinin neden olduğu çevresel bozulma, insan yaşamını dayanılmaz hâle getirebilir ve sonuç olarak bu insanları ana vatanlarından uzaklaşmaya zorlayabilir. Dolayısıyla, yerel doğal afetler ya da insan etkisiyle ortaya çıkan çevre felaketleri ve iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmayla birlikte temel geçim kaynaklarının risk altında olması, yeterli hijyen ve sağlık koşullarına ulaşılamaması, çölleşmeye ve/veya kalıcı arazi bozulmasına bağlı habitattaki değişiklikler gibi nedenlerle bireyler geçici ya da kalıcı göç kararı alabilmektedir (Black, 2001). Örneğin, 1986'da meydana gelen Çernobil nükleer felaketinin bir sonucu olarak on binlerce insan, insan kaynaklı bir çevresel etki nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır (Jacobson, 1988). Bu zorunlu göç hareketinin, yakın tarihin insan etkisiyle ortaya çıkan en büyük ani yer değiştirmelerinden birine yol açtığı düşünülmektedir.

Şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerin çoğunda, 1985 tarihli raporda (El-Hinnawi, 1985) Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yapılan "çevresel mülteciler" tanımı kullanılmıştır. Bu rapor çevresel mültecileri genel olarak "yaşamsal varlıklarını tehlikeye atan ve/veya yaşam kalitelerini ciddi ölçüde etkileyen önemli bir çevresel bozulma (doğal ve/veya insan kaynaklı) nedeniyle geleneksel yaşam alanlarını geçici veya kalıcı olarak terk etmeye zorlanan insanlar" olarak tanımlamaktadır (Biermann ve Boas, 2010; El-Hinnawi, 1985). Bu tanımdan yola çıkılarak iklim mültecileri özetle kuraklık, çölleşme, arazi kullanım değişikliği ve ormansızlaşma gibi ekosistem hizmetlerinin zarar gördüğü çevre sorunlarının yanı sıra nüfus artışı, mevcut ve çevresel bozulmaların neden olduğu yoksulluk nedeniyle ana yerleşim bölgelerinde güvenlik riski altında olan ve artık güvenli bir geçim sağlayamayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Myers, 2002). İklim mültecileri

sadece ülke dışına göç eden insanlar olarak değerlendirilmemeli çünkü iklim mültecileri aynı zamanda geçici veya kalıcı olarak ülke içinde de yer değişikliği yapabilmektedir. 1995'te iklim mültecileri, 27 milyon geleneksel mülteciye (siyasi veya dini baskılar veya etnik çatışmalar nedeniyle kaçan mülteciler) kıyasla 25 milyona ulaştı (Myers, 2005). Bu rakamlar dikkate alındığında, çevresel mülteci sorununun çağımızın en önemli insani krizlerinden biri olma yolunda olduğunu söylemek doğru olacaktır (Myers, 2005). Bununla birlikte, "çevresel mülteci" ve "iklim mülteci" konularındaki kavramsal netlik ve fikir birliği eksikliği, özellikle veri toplama ve güvenilir veriye ulaşma konusunda iklim mültecileriyle ilgili araştırmaları sınırlayan en önemli sorunlardan biridir.

3. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN İKLİM MÜLTECİLERİNİN DURUMU

Birçok yönüyle ele alınan bu tartışmanın diğer tarafında da insan kaynaklı iklim değişikliği nedeniyle göç eden çevresel mülteci sorununa karşı ulusal hükümetlerin harekete geçmemesi ve gelecekteki iklim değişikliğine bağlı aşırı hava olayları nedeniyle bu sayının ciddi boyutlara ulaşması hâlinde mevcut politika eksikliği ve yasal belirsizlikler yer almaktadır. Diğer taraftan çevresel mülteci kavramının iklim değişikliği boyutuyla kabul edilmesi, çok sayıda insanın zorunlu göçünün sorumluluğunu üstlenmeye eş değer olacağı için çok yönlü endişeleri de beraberinde getirmektedir (McNamara, 2007). Bu nedenle iklim mültecilerinin yasal statüleri ve buna ilişkin yasal düzenlemeler iklim değişikliği ve göç tartışmalarında uzun yıllardır göz ardı edilmiştir (Andeva ve Salevska-Trajkova, 2020). İklim mültecilerini korumaya yönelik herhangi bir anlaşma veya sözleşmenin mevcut olmamasına bağlı belirsizlikler mağduriyetlere neden olmaktadır. Dolayısıyla iklim mülteci krizinin uluslararası hukuk bağlamında ele alınması ihtiyacı zaruri hâle gelmiştir. Bir başka ifadeyle iklim değişikliğine bağlı çevresel baskı uluslararası göç politikalarını ve yasalarını iklim mültecileri konusunda birtakım ortak tedbirlerin alınması doğrultusunda zorlamaktadır. Kiribati vatandaşı Ioane Teitota'nın tarihin ilk resmî iklim mülteci olma talebi (McDonald, 2015) yasal dayanakların eksikliği için çok net bir biçimde göstermiştir. Bu vakada Ioane Teitota isimli Kiribati vatandaşı, başta deniz seviyesindeki yükselme olmak üzere iklim değişikliğinin neden olduğu çevresel bozulmanın yaşam alanını tehdit etmesi ve kendi ülkesinin vatandaşlarını iklim değişikliği tehdidine karşı korumada yetersiz kalması nedeniyle Yeni

Zelanda'ya mültecilik talebinde bulunmuştur, ancak başvurusu reddedilmiştir (Andeva ve Salevska-Trajkova, 2020; The Supreme Court of New Zealand, 2015). Ioane Teitota karara üst mahkemeler nezdinde itiraz etmesine rağmen en son Yargıtay, Ioane Teitota'nın 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'nin gerektirdiği zulme maruz kalmaması nedeniyle mültecilik hakkı alamayacağı yönündeki alt mahkeme kararlarını onamıştır (The Supreme Court of New Zealand, 2015). Ancak, tüm bu süreçte yargı mecraları iklim değişikliği ve diğer doğal afetlerden kaynaklı bu tür başvuruların yargı yolunun açık olduğuna ve Mülteciler Sözleşmesi'nin bu konudaki yetersizliğine de vurgu yapmıştır (Andeva ve Salevska-Trajkova, 2020; The Supreme Court of New Zealand, 2015). Yakın zamanda ise Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Ioane Teitota vakasında olduğu gibi iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmayla ana vatanlarında yaşamları veya refah durumları risk altında olan bireylerin mülteci olma taleplerinin reddedilerek kendi ülkelerine gönderilmesinin yasal olmadığını ifade etmiştir (BNN, 2020).

Ülke koşullarının yeterli olmadığı durumlarda iklim değişikliği kaynaklı uluslararası hareketliliğin artması iklim mültecilerinin sayısında önemli artışa neden olabilir. Şimdiye kadar yaşam alanlarını terk etmek zorunda olan bu kişilerin durumu ve korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası tepkiler ve çalışmalar yetersiz kalmıştır (Apap, 2019). İklim mültecileri için en önemli yasal boşluk uluslararası net bir tanımın olmaması ve mültecilerin hukuki durumunun sözleşme kapsamına girmemesidir (Apap, 2019). Temel yaşam alanlarının iklim değişikliğine bağlı kısmen ya da tamamen yok olması veya temel yaşamsal gereksinimlerden mahrum kalınması suretiyle göçe zorlanan bireyler; ırk, din, milliyet, siyasi görüş gibi farklılıklardan dolayı zulme uğrayan kişiler sınıfında değerlendirilmemektedir (Apap, 2019). Bu da bu bireyler açısından hukuksal boşluk ve yaşamsal mağduriyet oluşturmaktadır. İklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin güçlü kanıtlarına rağmen mülteci kavramının Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'de hâlâ aynı kalması konuya dair ciddi bir engel oluşturmakta ve Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'deki mülteci kavramının iklim değişikliğini de dikkate alarak daha geniş kapsamda yeniden tanımlanması acil bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Berchin vd., 2017; Burkett, 2012). Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'nin iklim değişikliği nedeniyle toplumların karşılaştığı veya karşılaşılabileceği etki ve risklere göre yeniden düzenlenmesi iklim değişikliğinin bireyler

veya toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine dair üstlenilmesi gereken sorumluluklardan biridir (Osóbka, 2021). Bu kapsamda devletler, mülteci olarak nitelendirilmeyen ancak ana vatanındaki değişen iklimin neden olduğu yaşamı kısıtlayıcı veya sonlandırıcı koşulların yanı sıra değişen iklime uyum koşullarının yetersiz kaldığı durumlarda ülkesine geri dönmesi mümkün olmayan kişiler için alternatif koruma usullerini hayata geçirmelidir (Jaswal ve Jolly, 2013). Buna örnek olarak ABD'de hayata geçirilen böyle bir mekanizmadan söz edilebilir. ABD 1990'da çıkardığı Geçici Korunmalı Statü Mekanizması'nı Karayipler'de ve Atlantik Bölgesi'nde gerçekleşen en ölümcül ikinci kasırga olarak bilinen Mitch Kasırgası'ndan sonra 1998'de yürürlüğe koymuştur (Jaswal ve Jolly, 2013). Bu mekanizma geçici mültecilerin i. kendi ülkelerinde yaşam koşullarına dair önemli kısıtlamalara neden olan bir çevre felaketi olmuşsa; ii. kendi devletleri, vatandaşlarının geri dönüşünü yeterli şartlarla sağlayamıyorsa ve iii. kendi devletleri bu talebi resmi olarak yapmışsa, ABD'de kalmalarına izin vermektedir (Jaswal ve Jolly, 2013).

Uluslararası hukuk iklim projeksiyonları kapsamında gelecekte çok daha sık gündeme gelecek konulardan biri olması muhtemel iklim mültecisi gerçeğini daha fazla göz ardı etmemelidir. Bugüne kadar iklim değişikliğine bağlı insan hareketliliğinin kayda değer biçimde uluslararası hukuk kurallarına dayandırılmamış olması, etkilenen birey ya da toplumların başka bir ülkeye sığınma haklarının olmamasına neden olmakta ve iklim mültecilerinin uğradığı zararın sorumlularına yönelik de bir belirsizlik ortamı oluşturmaktadır (Kent ve Behrman, 2020). Bu gerçekler doğrultusunda iklim değişikliğine en fazla neden olan ülkelerin iklim değişikliği kaynaklı sınır ötesi insan hareketliliğinde de uluslararası hukuksal bağlayıcılıktan bağımsız olarak inisiyatif alması gerektiği düşünülmektedir (Ahmed, 2018). Buna göre tüm iklim mültecilerinin %10'unun sorumluluğunu ABD ve Avustralya'nın, %9'unun sorumluluğunu Kanada ve Suudi Arabistan'ın üstlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Ahmed, 2018). Bu sorumluluk paylaşımında Türkiye'nin üzerine düşen de %4 olarak ifade edilmektedir (Ahmed, 2018).

İklim değişikliğinin getirdiği çevresel baskı, "çevresel mülteci" kavramının "iklim mültecisi" hâliyle uluslararası hukuk sistemine entegre etmeye başlamak için olası bir gerekçe olarak değerlendirilebilir (Williams, 2008). Ancak, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'nin uygulanabilirliğine dair sınırlamalar ve çevresel

mültecilere ilişkin terminolojideki belirsizlik, bu durumu etkisizleştirmektedir (Williams, 2008).

4. DEMOGRAFİK VE KÜLTÜREL YAPI İLE GÖÇ İLİŞKİSİ

Literatürdeki çalışmalar genel olarak iklimsel göçe yönelik iki ayrı görüş altında toplanmaktadır. Bu görüşlerden bir tanesi iklimsel göç kararı almada iklim değişikliği riskleriyle yüzleşmenin yeterli olduğu, diğer görüş ise iklim değişikliğine bağlı gerçekleşen uzun ya da kısa dönemli aşırı hava olaylarının sebep olduğu afetlerin tek başına yeterli olamayacağı, bunun yanı sıra bireylerin ya da ailelerin buldukları yerleri terk etmelerinde gelenekleri, çevreleriyle olan etkileşimleri, aile bağlılıkları, kültürel yapıları gibi birtakım bağlayıcı faktörlerin bulunduğu yönündedir.

Myers'ın (2002) 2050 yılına kadar iklim değişikliği kaynaklı çevresel değişiklikler nedeniyle 200 milyon insanın göç edebileceğine yönelik tahmini hem akademik hem de politik çevrelerde çok ilgi çekmiş ve bu rakam pek çok araştırma ve söylemde yer almıştır. Literatürde Myers ile aynı görüşü savunanlar olduğu gibi, karşıt görüşte olanlar da bulunmaktadır (Tacoli, 2011). Oldukça tartışmalı bir diğer tahmin, çevresel bozulma nedeniyle 2050 yılına kadar 250 milyon insanın iklim değişikliği kaynaklı kasırgalar, seller, kuraklık ve kıtlık nedeniyle kalıcı olarak, 50 milyon insanın ise diğer doğal afetlere bağlı olarak yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalacağı yönündedir (Christian Aid, 2007). Dünya Bankası'na göre, 2050 yılına kadar Sahraaltı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkelerde 140 milyondan fazla insanın göç edebileceği tahmin edilmektedir (Rigaud vd., 2018). Bu tahminlerin çok tartışmalı olduğu düşünülmekte ve konuyla ilgili henüz ortak bir metodoloji ve fikir birliği olmaması nedeniyle, tahminlerin çevresel değişikliklerden etkilenen herkesin yaşam alanlarını terk edeceği varsayımına dayandığı söylenmektedir (Gemenne, 2011). Diğer taraftan gerçekleşen rakamlara bakılırsa, 2000 yılında 173 milyon olan göçmen sayısı 2017'de 258 milyona ulaşmış durumdadır (UN, 2017b). 2000 ve 2017 yılları arasındaki göç rakamları (UN, 2017b), bölgesel iç göç oranının bölge dışı göç oranından daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Myers (2005) göçten en çok Sahraaltı Afrika, Orta Asya ve Çin, Orta Amerika'nın etkilenebileceğini ve bu bölgelerdeki insanların yoksulluk problemi ile birlikte çevresel açıdan riskli bölgeleri terk etmek zorunda kalacaklarını belirtmiştir. Tacoli (2011) ise vaka çalışmalarının, iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmanın önemli bir insan hareketine neden

olacağına dair kanıt sağlamadığı görüşündedir. Aslında insan hareketi, bireyler ve içinde yaşadıkları çevre arasındaki ilişki düşünüldüğünde çok daha kapsamlı ve karmaşıktır. Bireyler aileleri ile birlikte yaşadıkları çevre ile bağ kurar ve oradaki ekosistem hizmetlerinden yararlanarak geçimlerini sağlarlar. Bir başka deyişle, geleneklerini bu ortamda yaşar, devam ettirir ve yine orada hukuksal zeminde varlıklarını sürdürürler. Örneğin küçük bir ada ülkesi olan Tuvalu'nun başkenti Funafuti'de yaşayanlar için iklim değişikliği göç etmek için yeterli bir sebep veya temel endişe kaynağı değildir; göç etme kararlarında daha ziyade yaşam tarzı, kültür ve kimlik önemlidir (Mortreux ve Barnett, 2009). Diğer taraftan dünya nüfusunun yaklaşık %10'u deniz seviyesinin altında yaşamaktadır (McGranahan vd., 2007). Dolayısıyla bu bölgelerde yaşayan nüfus, iklim değişikliğinin etkilerine ve sonrasında ortaya çıkan risklere karşı çok daha kırılgandır. Çünkü bu insanlar geçimlerini tarım ve balıkçılıktan sağlamaktadır. Bu nedenle, bireylerin göç etme kararı basitleştirilmemelidir ve bu kararı etkileyen birçok faktör olduğu düşünülmelidir. Bu faktörler literatürde genellikle ekonomik, sosyal, politik, demografik ve çevresel faktörler olarak yer almaktadır (Black vd., 2011). Bu faktörlerin tek başına kitlesel bir insan hareketine neden olacağı kesin olmamakla birlikte, bireylerin göç etme kararlarında bu faktörlere ek olarak, daha önce de vurgulandığı gibi kültürel yapıları, aile içi ilişkiler, geleneklere bağlılıkları, yaşadıkları çevre ile etkileşimleri gibi faktörler oldukça önemlidir. Bu faktörler aynı zamanda iç veya dış göç kararlarında da etkilidir. Nitekim literatürdeki görüşlerden biri çevresel değişikliklerin göçün ana tetikleyicisi olduğu, diğeri ise göçün birden fazla nedenden kaynaklanabileceğidir (Gemenne, 2011, Tacoli, 2011). Bu konuda farklı görüşlerin olmasının en önemli nedeni güvenilir ve uygun verilere sınırlı erişimdir, çünkü maalesef az gelişmiş ülkelerde istatistiksel kapasite eksikliği nedeniyle doğru veri izleme yapılamamaktadır (Gemenne, 2011).

Göçün itici güçlerinden biri olan çevresel etkiler büyük ölçüde ekonomik, sosyal, politik ve demografik olmak üzere diğer itici güçlerden kaynaklanan etkilere bağlıdır (Black vd., 2011). Özellikle yoksul ve düşük gelirli ülkelerde bireylerin geçim kaynaklarını ve yaşamsal varlıklarını tehdit eden iklim değişikliği kaynaklı şoklar ve stresler göç üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahip olabileceğinden iklim değişikliğinin etkisi bu yerlerde çok daha fazla hissedilebilir (Black vd., 2008; Dell vd., 2008). İklim değişikliği kaynaklı çevresel bozulma, yoksulluk ve ülkelerin iklim değişikliği karşısındaki düşük uyum

yeteneği gibi göçü tetikleyen diğer faktörler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Afifi ve Warner, 2008). İklim değişikliği bu faktörler üzerindeki oluşturduğu çarpan etkisiyle ya da pozitif geri besleme yaparak göçü daha da arttırmaktadır. Bir başka ifadeyle, insanların bir yerden başka bir yere hareketinin dinamiklerini anlayabilmek için yalnızca çevresel değişimin göç üzerindeki etkisini değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörler arasındaki etkileşimi de iyi kavramak gerekir (Warner vd., 2009). Diğer taraftan, demografik yapı ile çevresel değişim ve göç arasında karmaşık bir etkileşimden söz edilmektedir. Buna göre, demografik değişim ile insan hareketini karmaşık şekillerde etkilemesi beklenen iklim değişikliğinin sıcak noktaları (iklim değişikliğinden en çok etkilenmesi beklenen yerler), arasında yakın bir mekânsal ilişki olduğu gözlenmektedir (Hugo, 2011). Demografik değişimin tek başına göç üzerindeki etkisi genellikle iç göç ile ilişkilendirilmektedir. Aslında bu ilişki biraz daha karmaşık ve çok yönlüdür. Demografik değişim; iş fırsatlarının azalması, tarımsal verimlilikte azalma, biyolojik çeşitlilik kaybı veya arazi bozulması gibi ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde etkisi olan sosyoekonomik faktörlerle birlikte göç kararını etkilemektedir (Hugo, 2011). Bu noktada bireylerin sürdürülebilirliği risk altında olan ekosistem hizmetlerinin ne kadarına razı oldukları da belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte göç edilebilecek yerlerin sosyoekonomik çekiciliği de göç kararını etkilemektedir. Ancak bu anlamda yapılan çalışmaların çok azı yaşamsal açıdan göç edilecek yerin çekici özelliklerine vurgu yaparken, çok daha fazlası göçün nedenlerine ve tetikleyicilerine dikkat çekmektedir (Findlay, 2011).

5. GÖÇ KARARI VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Göç kararında kadın ve erkeklerin davranışı farklılaşabilmekte, genel olarak kadınlar mevcut yaşam alanlarına, aile yapılarına ve geleneklerine daha bağlı davranış sergilemektedir. Bu bazı durumlarda değişiklik gösterebilmekte, özellikle son yıllarda kadın göçlerinde de artışlar olduğu gözlenmektedir. 2019 yılı rakamlarına göre küresel ölçekte göç eden erkek nüfusunun kadınlara göre biraz daha fazla olduğu görülmektedir (UN, 2019). 2019 yılında kadınlar dış göçün yaklaşık %48'ini oluşturmuştur (UN, 2019). Ancak bu rakamlar ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Daha gelişmiş bölgelerde göç eden kadın sayısı erkeklerden daha fazlayken, daha az gelişmiş bölgelerde göç eden nüfusun yarısından azını kadınlar oluşturmaktadır. 2019'da kadınlar, daha gelişmiş bölgelerde göç edenlerin yaklaşık %52'sini oluşturuyordu ve bu değer

1990'dan beri neredeyse hiç değişmemiştir (UN, 2019). Ancak, daha az gelişmiş bölgelerde, kadınların oranı 1990'da %47 iken, bu oran 2019'da %43'e düşmüştür (UN, 2019). Bu düşüşün 2000 ile 2010 yılları arasında Kuzey Afrika ve Batı Asya'da göç eden erkek sayısındaki hızlı artıştan kaynaklandığı belirtilmektedir (UN, 2019). Bunun da altında yatan temel sebep, petrol üreten birkaç ülkeden göçmen işçilere yönelik güçlü taleptir.

Kısa ve uzun süreli gerçekleşen iklim değişikliği nedeniyle göç eğilimlerinde cinsiyet önemli bir rol oynamaktadır. Kadın ve erkeklerin demografik dağılımları, aile yapıları, ekonomik koşullar ve kültürel normlar altında hissettikleri güvenlik duygusu göç tercihi açısından farklılık oluşturmaktadır (Gray, 2010; Massey vd., 2006; Richter ve Taylor, 2007). Örneğin; 1983-1985 yıllarında Mali'de yaşanan kuraklık döneminde göç düzeyinde artış olmamış, ancak bu dönemde göç eden kadın ve çocuk sayısında çarpıcı bir artış gözlenmiştir (Findley, 1994). Etiyopya'da kuraklıktan sonra daha kırılgan ve yoksul hanelerde erkek göçünde artış ve kadın göçünde azalma görülmüştür (Gray ve Mueller, 2012a). Ayrıca Nijerya'da iklime bağlı değişiklikler ve tarımda yaşanan şokların yarattığı riskler erkek göçünde artışa neden olmuştur (Dillon vd., 2011). Etiyopya'da ülke içindeki göçün dörtte üçünün kırsaldan kırsala olduğu gözlenmiştir (Ezra ve Kiros, 2001). Diğer taraftan çoğu araştırma erkeklerin göç etme olasılığının daha yüksek olduğunu söylese de, bazı araştırmalar kadınlar için bu olasılığın daha yüksek olduğuna dikkat çekmektedir (Ezra ve Kiros, 2001).

Geçim kaynaklarındaki azalmanın, özellikle tarımsal üretimdeki etkilenmeye bağlı olarak, kırsal ve kentsel göçü tetikleyeceği ve kentleşme eğilimini artıracığı söylenebilir (Serdeczny vd., 2017). Diğer taraftan insanların düzenli yerleşim alanlarını terk etmeleri, bu insanları sel gibi ani gelişen aşırı hava olaylarına ve bunlarla ilişkili bulaşıcı hastalık etki ve risklerine daha açık hâle getirebilir (Serdeczny vd., 2017). Özellikle az gelişmiş ülkelerde, kadınlar bu durumdan erkeklerden daha fazla etkilenmektedir. Çünkü bu ülkelerde kadınların gıdaya erişme konusunda sorumluluk üstlenmeleri nedeniyle tarım sektöründeki kadın iş gücü erkeklere oranla daha fazladır. Sahraaltı Afrika'da, kadınların tarımsal ekonomik faaliyeti diğer bölgelere kıyasla daha yüksektir (Doğu ve Güneydoğu Asya, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Güney Asya). Ancak öyle olsa dahi, Sahraaltı ülkelerinin bir gerçeği olarak tarım sektöründe kadınların geliri maalesef erkeklere göre daha düşük seviyede kalmakta

ya da kadınlar mevsimlik veya yarı zamanlı olarak tarımsal gelir elde edebilmektedir. Bu nedenle çocuklarla birlikte kadınlar o bölgelerde cinsiyet eşitsizliğine bağlı dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilmektedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki aşırı hava olayları nedeniyle meydana gelen doğal felaketler tüm insanları eşit şekilde etkilemez. Kadınların sosyal sorumlulukları ve gıda, yakıt temini gibi ev sorumlulukları, onların kuraklık ve sel gibi doğal afetlerden çok daha fazla etkilenmesine sebep olabilmektedir. Gelecek öngörülerini, iklim değişikliği nedeniyle mevcut su kaynaklarının önemli oranda azalması ya da tamamen kaybedilmesi veya kaynakların yer değiştirmesi nedeniyle kadınların su ve yakıt ihtiyaçlarını karşılamak için evlerini terk etmek zorunda kalacaklarına işaret etmektedir. Özellikle kurak geçen mevsimlerde, erkeklerin ailelerini geride bırakıp şehirlerde işe gittikleri dönemlerde ailenin tüm sorumluluğu desteksiz bir şekilde kadınlara yüklendiğinden, kadınlar dezavantajlı gruplar olarak aniden veya daha uzun süreli ortaya çıkan herhangi bir afet durumuna karşı daha savunmasız hâle gelir. Ne yazık ki doğal afetlerin etkisine açık bölgelerde bir felaketin ardından acil durum sığınma evleri kadınları desteklemek için yetersiz kalmaktadır. Örneğin, Katrina Kasırgası'ndan sonra, geçici evlerde kadınlar ve çocuklar için yeterli sıhhi koşullar bulunmadığından ciddi boyutlarda sağlık sorunları yaşanmıştır. Bir diğer önemli konu ise afet sonrası dönemde kadınların cinsel saldırı ve tecavüz gibi şiddete maruz kalmasıdır. Ne yazık ki, doğal afetler sonrası ortaya çıkan bu şiddet durumu, kadınların beklenmedik olumsuz koşullarla yüzleşmesi gerçeğini ortaya koymaktadır. Sadece iklim değişikliği kaynaklı değil yerel doğal afetler sırasındaki ve sonrasındaki dezavantajlar da özellikle az gelişmiş ülkelerde sosyoekonomik gücü yüksek bölgelere kıyasla kadınların yaşam beklentisini azaltır (Neumayer ve Plümper, 2007). Oxfam raporuna göre (Oxfam International, 2005), 2004'te her 3 erkeğe karşı tsunamiden (Endonezya, Sri Lanka, Hindistan) sadece bir kadın kurtulmuştur. Çünkü erkekler cinsiyet eşitsizliğine bağlı kadınlardan daha iyi yüzme bilmekte ya da yüzme bilen kadınlar sayıca erkeklerle göre daha az olduğundan böyle bir felakete karşılaşıldığında yaşamsal kayıp kadınlarda daha fazla olmaktadır. Buna ilaveten afet sonrası tahliye sırasında kadınlar erkeklerle oranla çocuklarına daha fazla sahip çıktıkları için afet sırasında hızlı hareket etme şanslarını ve dolayısıyla hayatlarını kaybetmektedirler. Bu örneklerde olduğu gibi toplumlarda cinsiyet eşitsizliği gibi sosyal faktörler etkilenebilirliği arttırarak afetler sırasında daha fazla kayba neden olabilmekte ve afet sonrası hızlı

iyileşmeyi geciktirebilmektedir. Bu nedenle bir toplum için ekonomik faktörlerde olduğu gibi sosyal faktörlerin zayıflığı da daha fazla etkilenebilirlik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, kadınlar ve çocuklar, iklim afetlerinden ve gıda güvenliğinden en fazla etkilenen gruplardır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde ve Sahraaltı ülkelerinde nüfusun yaklaşık dörtte birinden daha fazlası yetersiz beslenmekte ve bunun büyük çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır (Hunger Notes, 2016). Asya'da 381 milyon kişi yetersiz beslenmektedir ve Asya'yı 250 milyon kişi ile Afrika kıtası, 48 milyon ile Latin Amerika ve Karayipler takip etmektedir (FAO, 2020). Rakamların 2014'ten bu yana artış gösterdiği ve bu artışın son beş yılda küresel nüfusla birlikte daha da arttığı dikkat çekmektedir (FAO, 2020). Bu durum büyük bölgesel eşitsizliklere işaret etmektedir. Yaklaşık %19 oranında yetersiz beslenmeyle en çok etkilenen bölge Afrika'dır ve bölgede giderek her şey daha da kötüleşmektedir. Asya'da bu rakam nüfusun yaklaşık %8'ini oluşturmaktadır. Projeksiyonlar, iklim değişikliğinin etkisiyle birlikte 2030 yılına kadar Afrika'nın dünyadaki kronik açlık çekenlerin yarısından fazlasına ev sahipliği yapacağı yönündedir (FAO, 2020).

Öte yandan göç eğilimleri mesafe açısından da farklılık göstermekte; örneğin Burkina Faso için kısa dönemde meydana gelen yağıştaki azalmaların iç kırsal göç eğilimini artırdığı, buna karşılık uzun mesafelere göç etme eğilimini azalttığı dikkat çekerken, daha kurak bölgelerden kırsal bölgelere kalıcı veya geçici göç, daha yağışlı bölgelerden kırsal bölgelere göçe kıyasla daha fazladır (Henry vd., 2004). Kuraklık, kırsal alanlardaki göçün ana nedenidir ve insanlar kısa süreli kuraklıklar karşısında göç etme kararı almasalar da uzun süreli kuraklıklara maruz kaldıklarında daha yağışlı bölgelere doğru yer değişikliği eğilimine sahip olmaktadır (Henry vd., 2004). Ekvador için yapılan bir çalışmada, bölgesel kuraklıkların artan yerel hareketlere ve uluslararası göçe olan eğilimi arttırdığı, ancak bölgedeki yoksulluktan dolayı iç göçün azaldığı dikkat çekmektedir (Gray ve Bilsborrow, 2013). Güney Ekvator And Dağları bölgesinde yaşayan insanlar üzerinde yapılan bir başka çalışma, arazi mülkiyeti ve diğer bazı faktörlerin etkilerinin göç akışları arasında büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Genel olarak varsayıldığı gibi, olumsuz çevresel koşullar ve toprak mülkiyetinin olmaması dış göç üzerinde sürekli bir etkiye sahip değildir (Gray, 2009).

6. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI ÇEVRESEL BOZULMALAR VE GÖÇ İLİŞKİSİ

Yükselen deniz seviyeleri, daha yıkıcı fırtınalar, artan kuraklık ve su kıtlığı nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanlar hem günümüzün hem de gelecekte giderek artması olası iklim mültecileri sorununa ışık tutmaktadır. Hem taşkınlar hem de içme suyu kaynaklarını ve tarımsal arazileri bozacak tuzlu su sızıntısı gibi sorunlar özellikle kıyı yerleşimlerini ciddi ölçüde tehdit etmektedir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılây Hareketi'ne göre, yalnızca Eylül 2020 ve Şubat 2021 tarihleri arasındaki altı ayda iklim hadiseleri sonucunda 10,3 milyon insan ana vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır (Rüegg, 2021). Bu sayı aynı dönemde savaş ve çatışma nedeniyle ana yerleşim yerlerinden ayrılmak zorunda kalanların dört katıdır.

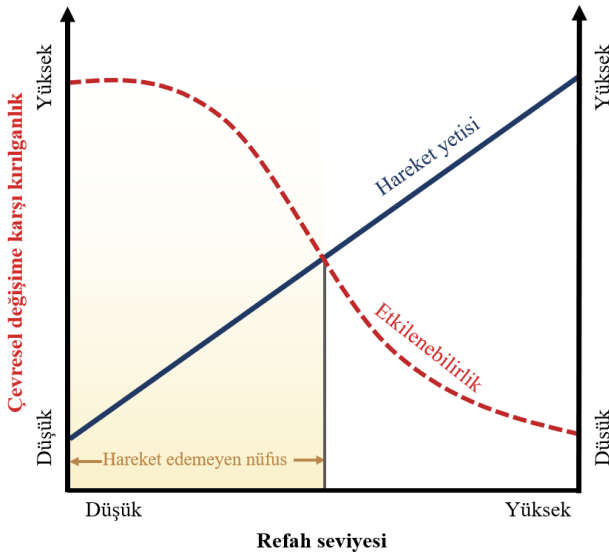
Yükselen deniz seviyesi mültecilerin öncelikle kıyı kentlerinden geleceğine işaret etmektedir. Deniz seviyesindeki yükselmeden en çok etkilenebilecek şehirler arasında Londra, New York, Washington, Miami, Şangay, Kalküta, Kahire ve Tokyo gibi modern dünyanın önemli ve kalabalık şehirleri de yer almaktadır (Brown, 2011). Ancak en kalabalık ve en kırılgan toplulukların bazılarına ev sahipliği yapan Mekong, Irrawaddy, Nijer, Nil, Mississippi, Ganj-Brahmaputra ve Yangtze gibi önemli nehir deltaları da oldukça bu anlamda oldukça kritiktir (Brown, 2011; Young ve Pilkey, 2010). Örneğin deniz seviyesinde 6 metrelik bir yükselme, yoğun nüfuslu Ganj-Brahmaputra deltasında yaşayan 15 milyon Bangladeşlinin yer değiştirmesine neden olabilecektir (Brown, 2011; Young ve Pilkey, 2010). Yine benzer şekilde deniz seviyesindeki 1 metrelik artışın Nijerya kıyı şeridinin %70'ini etkileyebileceği, Mısır'ın verimli Nil Deltası'nda en az 2 milyon hektarlık arazisini kaybedebileceği ve İskenderiye'de neredeyse tüm nüfus dâhil olmak üzere 8 ila 10 milyon insanın ana yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalacağı öngörülmektedir (Brown, 2011; EJF, 2009). Deniz seviyesindeki yükselmeden en sert biçimde etkilenecek olan Tuvalu, Kiribati, Marshall Adaları ve Maldivler gibi küçük ada ülkeleri de topraklarının bir kısmını veya tamamını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır (Brown, 2011). Tuvalu gibi nüfusu oldukça az (yaklaşık 11.000) ülke vatandaşları Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yakın ülkelere göç etmek için girişimlerde bulunurken, nüfusu daha kalabalık ülkeler için bu durum biraz daha güç olabilmektedir (Brown, 2011; Curtain ve Dornan, 2019). Bu nedenle örneğin Maldivler karşı karşıya kalabileceği risklere yönelik halkını taşıyabileceği arazi satın alma girişiminde bulunmaktadır (Brown, 2011). Tüm bu riskli

ülkelerde, deniz seviyesindeki yükselme kontrol edilemiyorsa, Maldivler örneğinde olduğu gibi şehirlerin yakında ya zorunlu yer değişikliğini planlamaya ya da yükselen denizleri engelleyecek bariyerler inşa etmeye yönelik çalışması gerekecektir.

Göç etmek zorunda kalan kişilere yönelik sayı tahminleri, etkilenen birçok bölgede güvenilir nüfus istatistikleri bulunmadığından, sadece nüfus tahminlerine dayanmaktadır ve iklim değişikliğinin bir sonucu olarak bütün bir nüfusun ülkeyi terk etmesi pek olası görülmemektedir (Black, 1998, 2001; Kibreab, 1997; Kniveton vd., 2008; McGregor, 1993; Suhrke, 1994). Diğer taraftan iklim değişikliklerine karşı etkilenebilirlik göç üzerinde etkili olmaktadır (McLeman ve Smit, 2006). Çevresel değişime karşı etkilenebilirlik ile göç arasındaki ilişki ters orantılıdır ve bu durum iklim değişikliğinin etkilerine en çok maruz kalan ve en fazla etkilenen toplulukların göç etme yetisini en aza indirmektedir (Adger vd., 2014). Dış göç kaynak gerektiren pahalı bir eylem olduğu için, deniz aşırı göç edenlerin genellikle yoksul insanlar olmadığı konusunda teorik bir fikir birliği vardır (Castles, 2000; de Haan, 2000; Kniveton vd., 2008; Skeldon, 2002) ve bu ampirik kanıtlarla da desteklenmiştir (Hampshire, 2002; Hampshire ve Randall, 1999; Kniveton vd., 2008). Bu nedenle geçim kaynakları iklim değişikliği tarafından zarar gören insanların Avrupa'ya veya Kuzey Amerika'ya bir yolculuğa çıkmayı başarması çok kolay değildir, çünkü refah seviyesinin düşük olması zorunlu göçü azaltırken, etkilenebilirliğin yüksek ve refah seviyesinin düşük olması da hareket yetisini sınırlandırmaktadır (Şekil 3).

Şu anki küresel nüfus dikkate alındığında, her 1 °C'lik küresel ısınmanın sel nedeniyle küresel yer değişikliği riskinde yaklaşık %50 oranında bir artışa neden olduğu öngörülmektedir (Kam vd., 2021). Buna dünya nüfusunda öngörülen değişiklikler de eklendiğinde riskin daha da artabileceği söylenebilir. Sele bağlı yer değişikliği riski yüzyıl sonuna kadar Paris Anlaşması hedefleri doğrultusunda dikkate alınan iyimser senaryoya göre dahi iki katına çıkabilecekken kötümser senaryoda riskin 3,5 katına çıkması beklenmektedir (Kam vd., 2021). Son yıllarda, aşırı hava olaylarına bağlı tarımsal şoklar (Halliday, 2006), kuraklığın göçü artırdığına işaret etmekte (Munshi, 2003; Gutmann vd., 2005) ve kuraklık tarımsal üretimde önemli azalmalara neden olarak göç üzerinde aşırı yağış kaynaklı sellerden çok daha etkili olmaktadır (Gray ve Mueller, 2012b). Bu bağlamda neredeyse her yerde genişleme gösteren çöllerin insan hareketlerini tetikleyecek bir başka önemli etmen olduğunun altını çizmek gerekir.

Örneğin, Sahra Çölü her yöne genişlemektedir ve kuzeye doğru ilerledikçe Fas, Tunus ve Cezayir nüfusunu Akdeniz kıyılarına doğru sıkıştırmaktadır (Brown, 2011). Aynı şekilde Brezilya, Çin, İran, Meksika ve Nijerya gibi ülkeler de bu nedenle ciddi risk altındadır. Suyu erişimin güçleşeceği Çin, Hindistan, Irak, Meksika, Pakistan, Suriye ve Yemen gibi ülkelerin bazı kesimlerinde birçok insanın yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalması beklenmektedir (Brown, 2011). Su mültecileri olarak da tanımlanabilecek bu kişilerin özellikle nüfusun su kaynaklarından fazla büyüdüğü ve hidrolojik yoksulluk seviyesinin görüldüğü kurak ve yarı kurak bölgelerde daha yaygın olarak görülebileceği ve bu durumun gelecekte bu bölgeler için sıradan olarak kabul edilebileceği öngörülmektedir (Brown, 2011).

Şekil 3- Çevresel değişime karşı etkilenebilirlik, refah seviyesi ve hareket yetisi arasındaki ilişki (Adger vd. (2014)'ten Türkçeleştirildi.).

Figure 3- Relationship between vulnerability to environmental change, well-being, and ability to move (Translated from Adger et al. (2014).).

Tüm bu ülkelerde olduğu gibi Akdeniz Havzası'nın bir parçası olarak Türkiye ve çevresi açısından da kuraklaşma ve çölleşme riskinden bahsedilebilir. Paris Anlaşması ile küresel ısınma eşik değeri olarak önem kazanan 1,5 °C'yi aşan ısınmanın Akdeniz bölgesi için kuraklık riskini önemli ölçüde artırdığı belirtilmektedir (Hoegh-Guldberg vd., 2018). Gelecek öngörülere Akdeniz bölgesinde daha sık ve şiddetli kuraklıklar öngörülmektedir (Spinoni vd., 2020). İklim değişikliğinden en fazla etkilenecek bölgelerin başında gelen Akdeniz Havzası'nda (Diffenbaugh ve Giorgi, 2012; Giorgi ve Lionello,

2008; Şen, 2013) yer alan Türkiye'de kuraklık ve çölleşme riski sosyoekonomik etkilerinden dolayı göçü tetikleyebilecek unsurlardan biridir. Türkiye'nin neredeyse %60'ı çölleşmeye açık arazilerden oluşmaktadır (Türkeş, 2013b). Mevcut ve potansiyel riskler birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin yaklaşık yarısı yüksek çölleşme riski altındadır (Türkeş vd., 2020). Türkiye'nin kuzeyde yer alan yağış bölgeleri (Karadeniz, kuzeydoğu Anadolu ve kuzey Marmara) dışında kalan bölgelerde yaz kuraklığı her yıl etkisini göstermekle birlikte hâlihazırda iklimin kısa ve uzun süreli değişimine bağlı gerçekleşen kurak dönemler dikkat çekmektedir (Türkeş, 2010). Orta ve Doğu Akdeniz havzalarında olduğu gibi Türkiye'de de 1970'lerden itibaren bir kuraklaşma eğiliminden söz edilebilir (Türkeş, 2012). Özellikle Akdeniz ve Karasal Akdeniz yağış rejimi bölgelerinde normalin altında yağış görülme olasılığı en yüksek seviyededir (Türkeş, 2010; Türkeş ve Tatlı, 2009). Aşırı kuraklık olasılığı koşulları, kuraklık afet riski açısından değerlendirildiğinde de yine bu bölgelerde riskin yüksek olduğu gözlenmektedir (Türkeş, 2017). Türkiye'nin son yıllarda yüksek sayıda göç aldığı Suriye'ye komşu Şanlıurfa ve Mardin, Suriye-Irak sınırında yer alan Şırnak'ın yanı sıra Diyarbakır ve Adıyaman illeri aşırı kuraklık olasılığı koşulları açısından afet riski en yüksek illerdir (Türkeş, 2017). Kuraklık ve çölleşmeye karşı etkilenebilirliği yüksek kabul edilen Türkiye'ye (Mirzabaev vd., 2019; Türkeş, 1999) yönelik gelecek projeksiyonları da ülkenin büyük bir kısmında sıcak ve kurak koşulların daha da artabileceğini ve özellikle Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerin sıcak ve kurak koşullardan daha fazla etkilenebileceğini göstermektedir (Turkes vd., 2020; Turp vd., 2014). Özellikle kuraklığın sosyal etkilenebilirliği açısından en riskli iller arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kocaeli gibi nüfusu milyon mertebesine ulaşmış büyükşehirlerin yer alması (Türkeş, 2017) Türkiye'de kuraklığın etkisinin olası boyutlarının endişe verici seviyede olabileceğine işaret eder.

Diğer taraftan Türkiye özellikle Suriye'deki olaylar sonrası son 10 yılda çok fazla göç almaya başlamıştır. Sosyoekonomik koşulları tercih edilen bir ülke olması ve Batı'ya açılan bir kapı olarak görülen Türkiye'de Suriye ile başlayan bu göç dalgası farklı ülkelerden yasal ya da yasal olmayan yollardan gelenlerle giderek büyümüştür. Türkiye İstatistik Kurumu uluslararası göç istatistiklerine göre, 2019 yılında Türkiye'ye vatanı en fazla göç eden ilk 5 ülke sırasıyla Irak, Türkmenistan, Afganistan, Suriye ve İran olmuştur (TÜİK, 2020). Göç İdaresi Genel

Müdürlüğü istatistiklerine bakıldığında (GİGM, t.y.), Türkiye’de pandemi öncesindeki son 5 yılda yakalanan düzensiz göçmen sayısında çok yüksek bir artış olduğu görülmektedir. 2005-2014 döneminde yılda ortalama yaklaşık 50 bin olan düzensiz göçmen sayısının 2015-2019 döneminde neredeyse 5 katına ulaşarak yaklaşık 244 bin kişiye çıktığı görülmektedir (GİGM, t.y.). Yakalanan düzensiz göçmen sayısının en yüksek değere ulaştığı (yaklaşık 455 bin kişi) 2019 yılında en fazla Afganistan, Pakistan ve Suriye’den gelen düzensiz göçmenler yakalanmıştır (GİGM, t.y.). Diğer taraftan Türkiye İstatistik Kurumu uluslararası göç istatistiklerine göre, aynı yıl Türkiye’ye vatandaş en fazla düzenli göç eden ilk 5 ülke sırasıyla Irak, Türkmenistan, Afganistan, Suriye ve İran olmuştur (TÜİK, 2020). Suriye’de iç savaşın başlamasıyla 2011 yılından itibaren Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin sayısı giderek artmış ve günümüzde yaklaşık 4 milyon Suriyeli mültecinin farklı statülerde Türkiye’de yaşadığı belirlenmiştir (Erdoğan, 2020). Tüm bu rakamlar Türkiye’nin özellikle iklim değişikliğinin siyasi istikrarsızlık ve çatışma ortamını tetiklediği Suriye ve Afganistan’ın (Nett ve Rüttinger, 2016) yanı sıra Küresel İklim Risk İndisi değerlendirmesine (Eckstein vd., 2021) göre 2000-2019 döneminde dünyada iklim değişikliğinden en fazla etkilenen 8. ülke olan Pakistan gibi ülkelerden yasal ya da yasal olmayan yollardan göç aldığını göstermektedir. İklim değişikliği ile kuraklık ve çölleşme riskine açık olan Türkiye’nin siyasi istikrarsızlık ve çatışmalarla birlikte komşu ve uzak ülkelere yüksek göç alma potansiyeline bağlı güvenli su ve gıdaya erişim konusunda oluşabilecek kaynak sorunu ve ülkenin kendi iç dinamikleri birlikte değerlendirildiğinde gelecekte sosyoekonomik açıdan yüksek etkilenebilirliğe sahip olabileceği söylenebilir (Türkeş, 2017, 2020, 2021).

Aşırı hava olayları ile birlikte iklim değişikliğinin göç üzerindeki etki düzeyine dair farklı görüşler de bulunmaktadır (Gray, 2009, 2010). 2050 yılına kadar 200 milyondan fazla insanın iklim değişikliği nedeniyle evlerini kaybedebileceği tahmin edilmektedir (Biermann ve Boas, 2008). Çevresel değişimler nedeniyle büyük göç dalgalarının çoğunlukla Asya ve Afrika’da yaşandığı ve bu değişimlerin başlıca sel ve kuraklık kaynaklı olduğu dikkat çekmektedir (Hugo, 1996). İklim değişikliğine bağlı çevresel değişimlerden 144 milyon potansiyel iklim mültecisi ile en fazla etkilenen ülke Çin’dir (Brown, 2011). Çin’i sırasıyla 63 milyon ve 62 milyon ile Hindistan ve Bangladeş takip ederken, Vietnam’ın 43 milyon, Endonezya’nın 42 milyon iklim değişikliğine karşı kırılğan insanı barındırdığı

belirtilmektedir (Brown, 2011). Ayrıca 30 milyonla Japonya, 26 milyonla Mısır ve 23 milyonla ABD ilk on ülke arasında yer almaktadır (Brown, 2011). Mültecilerden bazıları kendi ülkelerinde daha yüksek bölgelere gidebilirler ancak bu sefer de ana vatanlarının iç kesimlerinde aşırı kalabalıkla karşılaşan diğer vatandaşların da başka yerlere sığınma eylemine geçmesi söz konusudur.

Zorunlu nüfus hareketlerinin çevresel nedenleri üzerine literatürde iddia edilen aksine, farklı bir bakış açısıyla çevresel değişimlerin ve göçün savaşlar ve güvenlik açığının nedeni değil, sonucu olduğu da savunulmakta, savaşlar ve güvenlik açığının insanları daha güvenli alanlara doğru harekete zorladığı belirtilmektedir (Kibreab, 1997). Zamanla, daha güvenli alanlar nüfus yoğunluğuyla aşırı kullanıma bağlı zarar görürken, güvenli olmayan alanlar kullanılamaz hâle gelmektedir. Bir başka ifadeyle, yerleşik alanlar aşırı çevresel kullanıma ya da boş alanlar da hiç kullanılmamaya bağlı yetersiz altyapı, bakımsızlık ve ilgisizlik nedeniyle zarar görmektedir. Güvenlik açığı ve geçim kaynaklarının kaybı maalesef çoğu zaman göçü tek seçenek hâline getirmektedir. Örneğin, Vietnam savaşı sonucu tahrip olan bir milyon hektar orman alanı ve çeşitli kimyasallar nedeniyle kullanılamaz hâle gelen iki milyon hektar tarım arazisi nedeniyle insanlar yer değişikliği yapmak zorunda kalmışlardır (Kibreab, 1997). Yine benzer şekilde, 2005 yılında New Orleans’ı yerle bir eden Katrina Kasırgası sonrasında 1 milyon kişi yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmıştır (Brown, 2011). 1 milyon kişiden yaklaşık 700 bini geri dönerken, 300 bin kişinin geri dönmeyerek resmî olarak öyle tanımlanmasa da belki de ilk iklim mülteci dalgasını oluşturdukları söylenebilir (Brown, 2011).

Öte yandan, literatürde iklim değişikliği ya da değişkenliğinin göç üzerinde sosyoekonomik tetikleyiciler açısından doğrudan ya da dolaylı etkisi ve bu etkilerin gelecekte göç potansiyelini nasıl değiştirebileceği hakkında sağlam öngörüler yapmayı imkânsız kılan ciddi boşluklar vardır (Lilleør ve Van den Broeck, 2011). Literatürde iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulma ile göç arasındaki ilişki genel olarak, daha çok göç ve yağış değişimi veya göç ve sıcaklık değişimi arasındaki ilişki ile ele alınmakta, ancak iklim değişikliği kaynaklı yağış rejiminde meydana gelen değişimlerle birlikte hangi sosyoekonomik faktörlerin insan göçünü tetikleyebileceği ya da kitlesel yer değişikliği hareketine sebep olabileceğine dair çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, bu ilişki lokasyon bazında detaylı olarak değerlendirilmeli ve bu faktörlerin göç ile ilişkisi incelenmelidir (Lilleør ve

Van den Broeck, 2011). Çevresel değişim ile göç arasındaki ilişki, genellikle çevresel değişikliklerin insanların göç etmesine neden olup olmayacağına ve buna bağlı iklim mültecilerine odaklanmaktadır (Morrissey, 2012). Doğal çevre insan hareketliliğinin önemli bir belirleyicisi olduğu için çevre ile toplum arasındaki ilişki göçün tetikleyicilerini belirlemek açısından oldukça önemlidir (Piguet, 2013). Literatürde çevresel değişim ile göç arasındaki ilişkinin basit ve doğrusal olduğunu savunan ve buna karşılık bu ilişkinin daha karmaşık olduğuna dikkat çeken iki farklı görüş vardır. Ancak çevresel değişimin insan hareketliliği üzerinde bir etkisi olduğu artık herkes tarafından kabul görmektedir (Morrissey, 2012). Dolayısıyla, araştırma ve incelemeler, çevresel değişimlerle hâlihazırda yüzleşen topluluklarda göçe iten zorunluluklara ya da göç kararını almada çevresel ve çevresel olmayan değişkenler arasındaki ilişkiye dair daha spesifik bir konuya odaklanmalıdır. Ancak uzunca bir dönem göç çalışmaları çevresel faktörler ile insan hareketliliği arasındaki ilişkiyi ele almamış ve çevre ile toplumlar arasındaki nedensel bağlantılar konusunda zayıf kalmıştır (Piguet, 2013). 1990 yılında yayınlanan ve iklim mültecilerini konu alan IPCC raporunda, küresel ısınmanın kitlesel insan hareketini başlattığına ve bazı bölgelerdeki yerleşimlerde sosyoekonomik açıdan ciddi bozulmalara neden olabileceğine ve çevresel bozulmalarla göç arasındaki ilişkiye işaret edilmiş, bu sayede göç ve çevresel değişim yeniden odak noktası hâline gelmiştir (Piguet, 2013).

7. TARTIŞMA

İklim değişikliğinin etkileri zamansal ve mekânsal olarak farklılık göstermektedir. Örneğin; MENA bölgesi, iklim değişikliğine karşı kırılgan bölgelerden biridir ve bölgedeki genel nüfusun yüksek doğurganlık senaryosuna göre 2080 yılına kadar iki katına çıkması beklenmektedir (UN, 2013; Waha vd., 2017). Nüfusta artış beklentisine bağlı olarak bölgede besin ihtiyacının ve dolayısıyla tarımsal üretime olan ihtiyacın artacağı söylenebilir. Bununla birlikte, sıcaklık, kuraklık ve aşırı hava olaylarının bölgedeki iklim değişikliği ile daha da artacağı tahmin edilmektedir (Waha vd., 2017). Nüfus artışına bağlı hem artan tarımsal ihtiyaç hem de kaynak sorunları iklim krizinin etkilerini de artırabilir. MENA bölgesindeki tarım arazilerinin %70'inde sulama sistemi kullanılmamakta ve su ihtiyacı sadece yağışlarla karşılanmaktadır (Selvaraju, 2013). Bu durum iklim değişikliği ile birlikte yağış miktarındaki ve rejimindeki değişimler nedeniyle bölge için ciddi bir risk oluşturabilir. Arap Yarımadası'nda buğday ve

arpanın yaklaşık yarısı, mısırın yarısından fazlası ve pirincin yaklaşık üçte ikisi ithal edildiğinden ihracatçı ülkelerdeki iklim değişikliklerinden ve tarım arazilerindeki verim düşüşünden yarımada dolaylı olarak etkilenmektedir (Verner, 2012). Aslında bölge ülkelerinin kırılganlığını etkileyen önemli faktörlerden biri, yakın, orta ve uzak vadede iklim değişikliğinin fiziksel etkileri ve tarımsal açıdan bağlı oldukları ülkeler nedeniyle etkilenebilirliğin daha da artabileceğidir. Afrika'nın az gelişmiş bölgelerinde zayıf devlet yapısı gereği, kırsal bölgelerde tarım metotlarının geliştirilmesi ve verim artışına yönelik yatırımlardan ziyade bölgenin besin ihtiyacının en ucuz şekilde sağlanması önem arz etmektedir. Hâlihazırda kuraklıkla karşı karşıya olan, yağmur dışında sulama sistemlerinin olmadığı ve ilkel tarım yöntemlerinin kullanıldığı bu bölgelerin iklim değişikliği ile daha da etkilenebilir hâle geleceği gayet açıktır. MENA bölgesindeki göçün büyük çoğunluğu ülke sınırları içerisinde kırsaldan kente göç şeklindedir (Hugo, 2011). Kırsal bölgelerdeki giderek zorlaşan tarımsal koşullara bağlı geçim kayıpları ve artan yoksulluk sebebiyle kentlere göç etmek zorunda kalan insanlar, bu şehirlerde de iklim değişikliğinin etkilerini hissetmektedirler. Özellikle Arap yarımadasının güneyinde yazın sıcaklıklar insan sağlığını tehdit edecek seviyede artış göstermektedir (Satterthwaite vd., 2007). Örneğin, Katar'da sıcak dönemlerde zorunluluk nedeniyle çalışma periyodu değiştirilmiştir (Verner, 2012). Bölgede gelir farkının iyice yükseldiği ve çok sayıda insanın yoksullukla yüzleştiği gözlenmektedir. Bu insanların büyük çoğunluğu soğutma sistemlerine ve elektrige erişememektedir. Yemen'de ise halkın sadece %38'inin elektrige erişimi bulunmaktadır (World Bank, 2018). Gelecekte iklim değişikliği ile aşırı hava sıcaklıklarındaki ve sıcak hava dalgalarının şiddeti, yoğunluğu, sıklığı, süreleri ve etki alanlarındaki artış sebebiyle, bölge insanların daha kırılgan hâle gelmesi, özellikle kronik hastalığı olanların, çocukların, yaşlıların ve hamile bireylerin ciddi sağlık riskleri ile karşılaşabilecekleri öngörülmektedir (IPCC, 2014c; Kjellstrom ve McMichael, 2013).

Bununla birlikte, Akdeniz Havzası'nda geçtiğimiz yüzyılın ortasından itibaren yağış miktarı daha da azalmış ve daha kurak iklimsel koşullar gözlenmiştir (Şen, 2013). İklim değişikliğinin özellikle yağış ve su kaynakları açısından ciddi etkilerinin görülmesi beklenen Akdeniz Havzası'nın neredeyse genelinde tüm mevsimlerde yağışların azalması ve sıcaklıkların en fazla yaz mevsiminde olmak üzere artması öngörülmektedir (Ozturk vd., 2015). Aşırı sıcak ve aşırı yağış olaylarının sıklığında

ve şiddetinde de artışlar muhtemeldir (Ozturk vd., 2015). Azalan yağış ve/veya artan evapotranspirasyonun bölgede bu yüzyıl içerisinde kuraklığı da artıracığı beklenmektedir (IPCC, 2012). Akdeniz Havzası'nda kurak iklimsel koşullardaki artış bölgenin etkilenebilirliği açısından bir göstergedir. Akdeniz Havzası'nda özellikle kırsal kesimde tarımla geçimini sağlayan nüfus ve kuzey Afrika'da Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler için havzanın diğer bölgelerine kıyasla etkilenebilirliğin daha yüksek olabileceği söylenebilir. Ayrıca, MENA bölgesinde yüzyılın ikinci yarısında beklenen iki kat nüfus artışı (McKee vd., 2017; UN, 2013; Waha vd., 2017) ve iklim değişikliği açısından bölgenin sıcak nokta olması nedeniyle özellikle Asya kıtasından ve Kuzey Afrika'dan Batı Avrupa'ya olan göç isteği, doğudan batıya olan göç yolları üzerinde bulunması özellikle Akdeniz ve Avrasya'nın geçiş noktası olması ve son birkaç on yılda gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışının bu göç hareketiyle ilişkilendirilmesi dikkatleri bu bölge üzerinde yoğunlaştırıyor. İklim değişikliğinin Afrika'da neden olacağı etkilerin özellikle Akdeniz'in iki yakasındaki Kuzey Afrika-Güney Avrupa arasındaki daha çok yasal olmayan insan hareketliliğini tetikleyebileceği de göz ardı edilmemelidir. Bölgenin kitlesel göç hareketi açısından stratejik önemi bu bölgenin daha detaylıca incelenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Artan sıcaklık ve azalan yağışın neden olacağı çoraklaşma ve su kaynaklarındaki azalmanın da Türkiye'de iklim değişikliğinin etkisini daha şiddetli boyutta hissettirmesi beklenmektedir (Şen, 2013; Türkeş, 2020, 2021). Buna bağlı olarak Türkiye'de kuraklık geçmişte olduğu gibi insanları göç etmeye zorlayabilir. Örneğin; önceden pamuk, buğday, arpa ve mercimek gibi ürünlerin yetiştirildiği bir tarım bölgesi olan Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde 1970'lerden bu yana belirginleşen kuraklaşma ve tarımsal üretimde oldukça önemli olan kış yağışlarındaki belirgin düşüş sonucu çiftçilerin bilinçsiz su tüketimi yer altı suyunda önemli ölçüde azalmaya neden olmuş ve tarımsal sulama bir yana içme suyuna erişimi bile zorlaştıran bu durum yöre halkından bazılarının Suruç'u kalıcı olarak terk etmesine neden olmuştur (Kadirbeyoğlu, 2010). Türkiye'nin coğrafi konumu gereği aynı zamanda doğu ile batı arasında geçiş noktası olma işlevine sahip olması, uzak diyarlardan çok fazla geçici göç almasına ve uzak ülke vatandaşlarının batıya ulaşmasında güzergâh olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Türkiye komşu ülkelerde siyasi istikrarsızlık yüzünden kaçış noktası olma özelliği ile de yoğun göç almaktadır. Sonuç olarak komşu ve uzak ülkelerden göç baskısı ve

Türkiye'nin geçiş noktası özelliği mültecilerin batıya olan göç hareketini, Türkiye'de artan kuraklaşma ve çölleşmeyle ülke ekonomisinin dinamikleri de iç göçün hareketlenmesini tetikleyebilir. Türkiye'nin işlenen tarım arazisi bakımından önemli illeri Konya, Ankara ve Şanlıurfa'nın kuraklaşmanın afet/felaket riski açısından en yüksek olduğu illerden üçü olması (Türkeş, 2017) günümüzde ve gelecekte buralarda da Suruç'takine benzer insan hareketliliğinin görülebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Diğer taraftan uluslararası hukukta çevresel mülteci kavramına yönelik belirsizlik ve bu insanların yasal koruma statülerinin olmaması gelecekte özellikle insan hakları açısından alınan kararların sorgulanmasına ve ülkeler arası birçok hukuksal anlaşmazlığın ortaya çıkmasına sebep olabilir. Uluslararası hukukta çevresel mülteciler için yasal statü eksikliği ve kavramsal belirsizlik düzensiz göçü artırma potansiyeline sahip olduğundan, bu durumun insan kaçakçılığına güçlü bir zemin hazırlayabileceği açıktır ve burada yine göçmenlerin mağduriyeti söz konusudur.

İklim değişikliğine bağlı çevresel göçün küresel etkileri tartışılırken, ülkelerin ya da bölgelerin sosyoekonomik yapılarının bu etki ve risklerin daha az ya da daha çok olmasında belirleyici olduğu dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle, ülkelerin yeterli gelire ve başarılı uyum politikasına sahip olması o ülkelerin vatandaşlarının daha az yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bu özelliklere sahip olmayan ülkelerde ise durum biraz daha karmaşıktır. Eğer bu ülkeler iklim değişikliğine bağlı kuraklık, aşırı yağışlar ve fırtınaların etkilerine daha açık durumdaysa, bu ülkeler açısından sosyoekonomik stres daha da artmakta ve bu ülke vatandaşları daha fazla göç etme potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca bu ülkelerde var olan siyasi istikrarsızlık sosyoekonomik strese bağlı tehdit çarpanıyla daha da körüklenerek çatışmalara ve savaşa neden olmakta, bu durum ülke vatandaşlarının ana vatanlarını terk etmeleriyle sonuçlanmaktadır. İklim değişikliği diğer mevcut riskler ve baskı unsurlarıyla birleştiğinde çoğu zaman bir tehdit çarpanı olarak da şiddetli çatışma ve buna ilişkin etkilenebilirliklerin olasılığını artırmaktadır (Nett ve Rüttinger, 2016). Buna bağlı olarak özellikle bu ülkelerde göçün azaltılması, engellenmesi ve sosyoekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik açısından öncelik verilmesi gereken konular düşük nüfus artış hızının desteklenmesi, kadınların bu konuda eğitilmesi, sağlık sisteminin geliştirilmesi ve yeni gelir sağlayabilecek kaynakların oluşturulması yoluyla şiddetli çatışmalara yol açan mevcut risk ve baskı unsurlarının ortadan kaldırılmasıdır (IPCC, 2014c).

TEŞEKKÜR

Değerli yorum ve önerileri ile çalışmaya katkı sağladıkları için dergi hakemlerine teşekkür ederiz.

REFERANSLAR

- Adger, W.N., Pulhin, J.M., Barnett, J., Dabelko, G.D., Hovelsrud, G.K., Levy, M., Oswald Spring, Ú., Vogel, C.H. 2014. Human Security. In Field C.B., Barros V.R., Dokken D.J., Mach K.J., Mastrandrea M.D., Bilir T.E., ... White L.L. (Eds.) *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Afifi, T., Warner, K. 2008. *The Impact of Environmental Degradation on Migration Flows Across Countries*. The United Nations University, Institute for Environment and Human Security Working Paper No. 5, Bonn.
- Ahmed, B. 2018. Who takes responsibility for the climate refugees? *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 10(1), 5-26.
- Andeva, M., Salevska-Trajkova, V. 2020. Climate refugees or climate migrants: How environment challenges the international migration law and policies. *AICEI Proceedings*, 78-87, University American College Skopje, Skopje.
- Apap, J. 2019. *The Concept of 'Climate Refugee': Towards a Possible Definition*. European Parliamentary Research Service, Brussels.
- Berchin, I.I., Valduga, I.B., Garcia, J., de Andrade, J.B.S.O. 2017. Climate change and forced migrations: An effort towards recognizing climate refugees. *Geoforum*, 84, 147-150.
- Biermann, F., Boas, I. 2008. Protecting climate refugees: The case for a global protocol. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50(6), 8-17.
- Biermann, F., Boas, I. 2010. Preparing for a warmer world: Towards a global governance system to protect climate refugees. *Global Environmental Politics*, 10(1), 60-88.
- Black, R. 1998. *Refugees, Environment and Development*. Addison Wesley Longman Limited, Harlow.
- Black, R. 2001. *Environmental Refugees: Myth or Reality?* The United Nations High Commissioner for Refugees Working Paper No. 34, Geneva.
- Black, R., Adger, W.N., Arnell, N.W., Dercon, S., Geddes, A., Thomas, D. 2011. The effect of environmental change on human migration. *Global Environmental Change*, 21(S1), S3-S11.
- Black, R., Kniveton, D., Skeldon, R., Coppard, D., Murata, A., Schmidt-Verkerk, K. 2008. *Demographics and Climate Change: Future Trends and Their Policy Implications for Migration*. The Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty Working Paper No. T-27, Brighton.
- BNN. 2020. UN: Illegal for Countries to Send Back Climate Refugees, <https://bnn-news.com/un-illegal-for-countries-to-send-back-climate-refugees-209590>.
- Brown, L. 2011. *World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse*. Routledge, London.
- Brown, L.R., McGrath, P.L., Stokes, B. 1976. *Twenty-Two Dimensions of the Population Problem*. The Worldwatch Institute Paper 5, Washington DC.
- Burkett, M. 2012. Climate Refugees. In Alam S., Bhuiyan J.H., Chowdhury T.M.R., Techera E.J. (Eds.) *Routledge Handbook of International Environmental Law*. Routledge, New York.
- Cairns Jr., J. 2002. Environmental refugees. *The Social Contract*, 13(1), 34-44.
- Castles, S., 2000. Migration as a factor in social transformation in East Asia. *Proceedings of the Conference on Migration and Development*, Princeton University, New Jersey.
- Christian Aid. 2007. *Human Tide: The Real Migration Crisis*. Christian Aid Report, London.
- Curtain, R., Dornan, M. 2019. *A Pressure Release Valve? Migration and Climate Change in Kiribati, Nauru and Tuvalu*. The Development Policy Centre, Crawford School of Public Policy, The Australian National University College of Asia & the Pacific, The Australian Capital Territory.

- de Haan, A. 2000. *Migrants, Livelihoods, and Rights: The Relevance of Migration in Development Policies*. Social Development Working Paper No. 4, Department for International Development, London.
- Dell, M., Jones, B.F., Olken, B.A. 2008. *Climate Change and Economic Growth: Evidence from the Last Half Century*. National Bureau of Economic Research Working Paper 14132, Massachusetts.
- Diffenbaugh, N.S., Giorgi, F. 2012. Climate change hotspots in the CMIP5 global climate model ensemble. *Climatic Change*, 114(3), 813-822.
- Dillon, A., Mueller, V., Salau, S. 2011. Migratory responses to agricultural risk in northern Nigeria. *American Journal of Agricultural Economics*, 93, 1048-1061.
- EJF. 2009. *No Place Like Home: Where Next for Climate Refugees?* Environmental Justice Foundation, London.
- Eckstein, D., Künzel, V., Schäfer, L. 2021. *Global Climate Risk Index 2021: Who Suffers Most From Extreme Weather Events? Weather-Related Loss Events in 2019 and 2000-2019*. Germanwatch, Bonn.
- El-Hinnawi, E. 1985. *Environmental Refugees*. The United Nations Environment Programme, Nairobi.
- Erdoğan, M. 2020. Onuncu Yılında Türkiye'deki Suriyeliler, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiyedeki-suriyeliler/>.
- Ezra, M., Kiros, G.-E. 2001. Rural out-migration in the drought prone areas of Ethiopia: A multilevel analysis. *International Migration Review*, 35(3), 749-771.
- FAO. 2020. As More Go Hungry and Malnutrition Persists, Achieving Zero Hunger by 2030 in Doubt, UN Report Warns, <http://www.fao.org/news/story/en/item/1297810/icode>.
- Findlay, A.M. 2011. Migrant destinations in an era of environmental change. *Global Environmental Change*, 21, S50-S58.
- Findley, S.E. 1994. Does drought increase migration? A study of migration from rural Mali during the 1983-1985 drought. *International Migration Review*, 28(3), 539-553.
- Gemenne, F. 2011. Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes. *Global Environmental Change*, 21, S41-S49.
- GİGM, t.y. Düzensiz Göç, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.
- Giorgi, F., Lionello, P. 2008. Climate change projections for the Mediterranean region. *Global and Planetary Change*, 63(2-3), 90-104.
- Gray, C.L. 2009. Environment, land, and rural out-migration in the southern Ecuadorian Andes. *World Development*, 37(2), 457-468.
- Gray, C.L. 2010. Gender, natural capital, and migration in the southern Ecuadorian Andes. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 42(3), 678-696.
- Gray, C., Bilsborrow, R. 2013. Environmental influences on human migration in rural Ecuador. *Demography*, 50(4), 1217-1241.
- Gray, C., Mueller, V. 2012a. Drought and population mobility in rural Ethiopia. *World Development*, 40(1), 134-145.
- Gray, C.L., Mueller, V. 2012b. Natural disasters and population mobility in Bangladesh. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109(16), 6000-6005.
- Gutmann, M.P., Deane, G.D., Lauster, N., Peri, A. 2005. Two population-environment regimes in the Great Plains of the United States, 1930-1990. *Population and Environment*, 27(2), 191-225.
- Halliday, T. 2006. Migration, risk, and liquidity constraints in El Salvador. *Economic Development and Cultural Change*, 54(4), 893-925.
- Hampshire, K. 2002. Fulani on the move: Seasonal economic migration in the Sahel as a social process. *Journal of Development Studies*, 38(5), 15-36.
- Hampshire, K., Randall, S. 1999. Seasonal labour migration strategies in the Sahel: Coping with poverty or optimising security? *International Journal of Population Geography*, 5(5), 367-385.
- Henry, S., Schoumaker, B., Beauchemin, C. 2004. The impact of rainfall on the first out-migration: A multi-level event-history analysis in Burkina Faso. *Population and Environment*, 25(5), 423-460.

- Hoegh-Guldberg, O., Jacob, D., Taylor, M., Bindi, M., Brown, M.S., Camilloni, I., Diedhiou, A., Djalante, R., Ebi, K.L., Engelbrecht, F., Guiot, J., Hijikata, Y., Mehrotra, S., Payne, A., Seneviratne, S.I., Thomas, A., Warren, R., Zhou, G. 2018. Impacts of 1.5 °C of Global Warming on Natural and Human Systems. In Masson-Delmotte V., Zhai P., Pörtner H.-O., Roberts D., Skea J., Shukla P.R., Pirani A., Moufouma-Okia W., Péan C., Pidcock R., Connors S., Matthews J.B.R., Chen Y., Zhou X., Gomis M.I., Lonnoy E., Maycock T., Tignor M., Waterfield T. (Eds.) *Global Warming of 1.5 °C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5 °C Above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty*. In press.
- Hugo, G. 1996. Environmental concerns and international migration. *The International Migration Review*, 30(1), 105-131.
- Hugo, G. 2011. Future demographic change and its interactions with migration and climate change. *Global Environmental Change*, 21(S1), S21-S33.
- Hunger Notes. 2016. Women and Hunger Facts, <https://www.worldhunger.org/women-and-hunger-facts/>.
- IDMC. 2021. *Global Report on Internal Displacement (GRID) 2021*. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), Geneva.
- IPCC. 2012. *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, and New York, NY, USA.
- IPCC. 2014a. *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- IPCC. 2014b. *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- IPCC. 2014c. *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Jacobson, J.L. 1988. Environmental refugees: A yardstick of habitability. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 8(3), 257-258.
- Jaswal, P.S., Jolly, S. 2013. Climate refugees: Challenges and opportunities for international law. *Journal of the Indian Law Institute*, 55(1), 45-58.
- Kadirbeyoglu, Z. 2010. In the land of ostriches: Developmentalism, environmental degradation, and forced migration in Turkey. In Afifi T., Jäger J. (Eds.) *Environment, Forced Migration and Social Vulnerability*. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Kam, P.M., Aznar-Siguan, G., Schewe, J., Milano, L., Ginnetti, J., Willner, S., McCaughey, J.W., Bresch, D.N. 2021. Global warming and population change both heighten future risk of human displacement due to river floods. *Environmental Research Letters*, 16(4), 044026.
- Kent, A., Behrman, S. 2020. Climate-induced migration: Will tribunals save the day? *Hong Kong Journal of Law and Public Affairs*, 2(2), 1-10.
- Kibreab, G. 1997. Environmental causes and impact of refugee movements: A critique of the current debate. *Disasters*, 21(1), 20-38.
- Kjellstrom, T., McMichael, A.J. 2013. Climate change threats to population health and well-being: The imperative of protective solutions that will last. *Global Health Action*, 6(1), 20816.
- Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C., Black, R. 2008. *Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows*. International Organization for Migration, Geneva.
- Lilleør, H.B., Van den Broeck, K. 2011. Economic drivers of migration and climate change in LDCs. *Global Environmental Change*, 21(S1), S70-S81.
- Massey, D.S., Fischer, M.J., Capoferro, C. 2006. International migration and gender in Latin America: A comparative analysis. *International Migration*, 44(5), 63-91.
- McKee, M., Keulertz, M., Habibi, N., Mulligan, M., Woertz, E. 2017. *Demographic and Economic Material Factors in the MENA Region*. Middle East and North Africa Regional Architecture: Mapping Geopolitical Shifts, Regional Order and Domestic Transformations Working Papers No. 3.

- McDonald, T. 2015. The Man Who Would Be the First Climate Change Refugee, <https://www.bbc.com/news/world-asia-34674374>.
- McGranahan, G., Balk, D., Anderson, B. 2007. The rising tide: Assessing the risks of climate change and human settlements in low elevation coastal zones. *Environment and Urbanization*, 19(1), 17-37.
- McGregor, J. 1993. Refugees and the Environment. In Black R., Robinson V. (Eds.) *Geography and Refugees: Patterns and Processes of Change*. Belhaven Press, London.
- McLeman, R., Smit, B. 2006. Migration as an Adaptation to Climate Change. *Climatic Change*, 76(1-2), 31-53.
- McNamara, K.E. 2007. Conceptualizing discourses on environmental refugees at the United Nations. *Population and Environment*, 29(1), 12-24.
- Mirzabaev, A., Wu, J., Evans, J., García-Oliva, F., Hussein, I.A.G., Iqbal, M.H., Kimutai, J., Knowles, T., Meza, F., Nedjraoui, D., Tena, F., Türkeş, M., Vázquez, R.J., Weltz, M. 2019. Desertification. In Shukla P.R., Skea J., Calvo Buendia E., Masson-Delmotte V., Pörtner H.-O., Roberts D.C., Zhai P., Slade R., Connors S., van Diemen R., Ferrat M., Haughey E., Luz S., Neogi S., Pathak M., Petzold J., Portugal Pereira J., Vyas P., Huntley E., Kissick K., Belkacemi M., Malley J. (Eds.) *Climate Change and Land: An IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems*. In press.
- Morrissey, J. 2012. Rethinking the ‘debate on environmental refugees’: from ‘maximilists and minimalists’ to ‘proponents and critics’. *Journal of Political Ecology*, 19(1), 36-49.
- Mortreux, C., Barnett, J. 2009. Climate change, migration and adaptation in Funafuti, Tuvalu. *Global Environmental Change*, 19(1), 105-112.
- Munshi, K. 2003. Networks in the modern economy: Mexican migrants in the U.S. labor market. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(2), 549-599.
- Myers, N. 1993. Environmental refugees in a globally warmed world. *BioScience*, 43(11), 752-761.
- Myers, N. 1997. Environmental refugees. *Population and Environment*, 19(2), 167-182.
- Myers, N. 2002. Environmental refugees: A growing phenomenon of the 21st century. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, 357(1420), 609-613.
- Myers, N., 2005. *Environmental Refugees: An Emergent Security Issue*. Paper for Session III - Environment and Migration - of the 13th Economic Forum, Prague.
- Myers, N., Kent, J. 1995. Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena. The Climate Institute, Washington, DC.
- Nett, K., Rüttinger, L. 2016. *Insurgency, Terrorism and Organised Crime in a Warming Climate: Analysing the Links Between Climate Change and Non-State Armed Groups*. Climate Diplomacy, Berlin.
- Neumayer, E., Plümper, T. 2007. The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981-2002. *Annals of the Association of American Geographers*, 97(3), 551-566.
- Osóbka, P. 2021. Climate change and the convention relating to the status of refugees of 28 July 1951. *Polish Review of International and European Law*, 10(1), 103.
- Oxfam International. 2005. *The Tsunami’s Impact on Women*. Oxfam International Briefing Note, Oxford.
- Ozturk, T., Ceber, Z.P., Türkeş, M., Kurnaz, M.L. 2015. Projections of climate change in the Mediterranean Basin by using downscaled global climate model outputs. *International Journal of Climatology*, 35(14), 4276-4292.
- Piguat, E. 2013. From “primitive migration” to “climate refugees”: The curious fate of the natural environment in migration studies. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(1), 148-162.
- Richter, S., Taylor, J.E. 2007. Gender and the Determinants of International Migration From Rural Mexico Over Time. In Morrison, A., Schiff, M., Sjöblom, M. (Eds.) *The International Migration of Women*. The World Bank and Palgrave Macmillan, Washington, DC.
- Rigaud, K.K., de Sherbinin, A., Jones, B., Bergmann, J., Clement, V., Ober, K., Schewe, J., Adamo, S., McCusker, B., Heuser, S., Midgley, A. 2018. *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration*. The World Bank, Washington, DC.

- Rüegg, P. 2021. Climate Change Significantly Increases Population Displacement Risk, <https://ethz.ch/en/news-and-events/eth-news/news/2021/03/increased-population-displacement-risk.html>.
- Saunders, P. L. 2000. Environmental Refugees: The Origins of a Construct. In Stott P., Sullivan S. (Eds.) *Political Ecology: Science, Myth and Power*. Arnold, London.
- Satterthwaite, D., Huq, S., Reid, H., Pelling, M., Lankao, P.R. 2007. *Adapting to Climate Change in Urban Areas: The Possibilities and Constraints in Low and Middle Income Nations*. International Institute for Environment and Development, Human Settlements Discussion Paper Series, London.
- Selby, J., Dahi, O.S., Fröhlich, C., Hulme, M. 2017. Climate change and the Syrian civil war revisited. *Political Geography*, 60, 232-244.
- Selvaraju, R. 2013. Implications of Climate Change for Agriculture and Food Security in the Western Asia and Northern Africa Region. In Sivakumar, M.V.K., Lal, R., Selvaraju, R., Hamdan, I. (Eds.) *Climate Change and Food Security in West Asia and North Africa*. Springer, Dordrecht.
- Serdeczny, O., Adams, S., Baarsch, F., Coumou, D., Robinson, A., Hare, W., Schaeffer, M., Perrette, M., Reinhardt, J. 2017. Climate change impacts in Sub-Saharan Africa: from physical changes to their social repercussions. *Regional Environmental Change*, 17(6), 1585-1600.
- Skeldon, R. 2002. Migration and poverty. *Asia-Pacific Population Journal*, 17(4), 67-82.
- Sofuoğlu, E., Ay, A. 2020. The relationship between climate change and political instability: The case of MENA countries (1985:01–2016:12). *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 14033-14043.
- Spinoni, J., Barbosa, P., Bucchignani, E., Cassano, J., Cavazos, T., Christensen, J.H., Christensen, O.B., Coppola, E., Evans, J., Geyer, B., Giorgi, F., Hadjinicolaou, P., Jacob, D., Katzfey, J., Koenigk, T., Laprise, R., Lennard, C.J., Kurnaz, M.L., Li, D., Llopart, M., McCormick, N., Naumann, G., Nikulin, G., Ozturk, T., Panitz, H.-J., da Rocha, R.P., Rockel, B., Solman, S.A., Syktus, J., Tangang, F., Teichmann, C., Vautard, R., Vogt, J.V., Winger, K., Zittis, G., Dosio, A. 2020. Future global meteorological drought hot spots: A study based on CORDEX data. *Journal of Climate*, 33(9), 3635-3661.
- Suhrke, A. 1994. Environmental degradation and population flows. *Journal of International Affairs*, 47(2), 473-496.
- Şen, Ö.L. 2013. IPCC'nin Son Raporu Işığında Türkiye'de İklim Değişikliği, Olası Etkileri ve Çözüm Önerileri. *İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu* içinde, s. 19-23, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi (İPM), İstanbul.
- Tacoli, C. 2011. *Not Only Climate Change: Mobility, Vulnerability and Socio-Economic Transformations in Environmentally Fragile Areas in Bolivia, Senegal and Tanzania*. International Institute for Environment and Development, Human Settlements Working Paper Series, London.
- The Supreme Court of New Zealand, 2015. Judgment of the Court, http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2015/20150720_2015-NZSC-107_judgment-1.pdf.
- Turkes, M., Turp, M.T., An, N., Ozturk, T., Kurnaz, M.L. 2020. Impacts of Climate Change on Precipitation Climatology and Variability in Turkey. In Hamamcioglu N., Altinbilek D. (Eds.) *Water Resources of Turkey*. Springer, Cham.
- Turp, M.T., Öztürk, T., Türkes, M., Kurnaz, M.L. 2014. RegCM4. 3.5 bölgesel iklim modelini kullanarak Türkiye ve çevresi bölgelerin yakın gelecekteki hava sıcaklığı ve yağış klimatolojileri için öngörülen değişikliklerin incelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 1-24.
- TÜİK, 2020. Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709>.
- Türkes, M. 1999. Vulnerability of Turkey to desertification with respect to precipitation and aridity conditions. *Turkish Journal of Engineering and Environmental Sciences*, 23(5), 363-380.
- Türkes, M. 2010. *Klimatoloji ve Meteoroloji*. Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Türkes, M. 2012. Küresel İklim Değişikliği ve Çölleşme. *Günümüz Dünya Sorunları – Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. (Ed. Özgen N.) içinde, s. 1-42, Eğiten Kitap, Ankara.
- Türkes, M. 2013a. IPCC İklim Değişikliği 2013: Fiziksel Bilim Temeli Politikacılar İçin Özet Raporundaki Yeni Bulgu ve Sonuçların Bilimsel Bir Değerlendirmesi. *İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu* içinde, s. 8-18, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi (İPM), İstanbul.

- Türkeş, M. 2013b. *İklim Verileri Kullanılarak Türkiye'nin Çölleşme Haritası Dokümanı Hazırlanması Raporu*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Türkeş, M. 2017. Türkiye'nin iklimsel değişkenlik ve sosyo-ekolojik göstergeler açısından kuraklıktan etkilenebilirlik ve risk çözümlenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 47-70.
- Türkeş, M. 2020. İklim değişikliğinin tarımsal üretim ve gıda güvenliğine etkileri: Bilimsel bir değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 125-149.
- Türkeş, M. 2021. Türkiye'nin su iklimi, iklim değişikliği ve 2019-2020 kuraklığı. *EKOİQ*, 92, 90-97.
- Türkeş, M., Öztaş, T., Tercan, E., Erpul, G., Karagöz, A., Dengiz, O., Doğan, O., Şahin, K., Avcıoğlu, B. 2020. Desertification vulnerability and risk assessment for Turkey via an analytical hierarchy process model. *Land Degradation & Development*, 31(2), 205-214.
- Türkeş, M., Tatlı, H. 2009. Use of the standardized precipitation index (SPI) and a modified SPI for shaping the drought probabilities over Turkey. *International Journal of Climatology*, 29(15), 2270-2282.
- UN. 2013. *World Population Prospects: The 2012 Revision, Volume I: Comprehensive Tables*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.
- UN. 2017a. *Population Facts: Migration and Population Change - Drivers and Impacts*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division, New York.
- UN. 2017b. *International Migration Report 2017: Highlights*. United Nations, New York.
- UN. 2019. *International Migration 2019 Report*. United Nations, New York.
- Ülker, D., Ergüven, O., Gazioğlu, C. 2018. Socio-economic impacts in a changing climate: Case study Syria. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 5(1), 84-93.
- Verner, D. (Ed.) 2012. *Adaptation to a Changing Climate in the Arab Countries: A Case for Adaptation Governance and Leadership in Building Climate Resilience*. The World Bank, Washington, DC.
- Waha, K., Krummenauer, L., Adams, S., Aich, V., Baarsch, F., Coumou, D., Fader, M., Hoff, H., Jobbins, G., Marcus, R., Mengel, M., Otto, I.M., Perrette, M., Rocha, M., Robinson, A., Schleussner, C.-F. 2017. Climate change impacts in the Middle East and Northern Africa (MENA) region and their implications for vulnerable population groups. *Regional Environmental Change*, 17(6), 1623-1638.
- Warner, K., Ehrhart, C., de Sherbinin, A., Adamo, S., Chai-Onn, T. 2009. *In Search of Shelter: Mapping the Effects of Climate Change on Human Migration and Displacement*. Cooperative for Assistance and Relief Everywhere, Inc., Geneva.
- Williams, A. 2008. Turning the tide: Recognizing climate change refugees in international law. *Law & Policy*, 30(4), 502-529.
- World Bank. 2018. Access to Electricity (% of Population), <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS>.
- Young, R., Pilkey, O. 2010. How High Will Seas Rise? Get Ready for Seven Feet, https://e360.yale.edu/features/how_high_will_seas_rise_get_ready_for_seven_feet.

